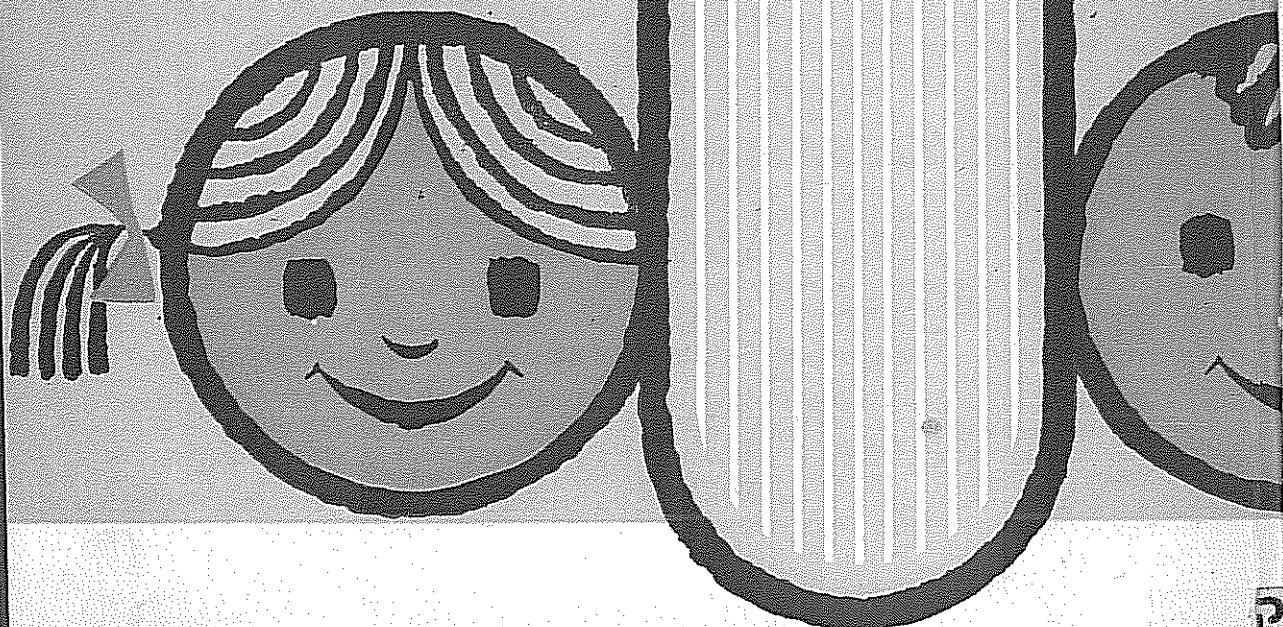

ספרות ילדים ומבוגר

ספרות-ילדים

זכה
רביעית
וברת א (י"ג)

אלול תשל"ז — ספטמבר 1977

ק
2

אנו שמחים להגיש לקוראינו את חוברת א' (י"ג) שפותחת את השנה הרביעית להופעת כתבי-העת "ספרות ילדים ונוער". בהזדמנות זו אנו מודים לחברי המערכת ולכל המשתתפים הפעילים, שאיפשרו את הופעתו הסדירה של הרבעון. אנו בטוחים כי נזכה גם להבא לשיתוף פעולה הדוק ופורה. אנו שולחים לכל ידידינו ברכת שנה טובה.

המערכת

עיון ומחקר

השירה לילד בגיל שלפני הקריאה

מאת גרשון ברגסון

בהתכנסויות שונות היוזמות על-ידי אגודות הסופרים-מתקיימים לעתים קרובות מפגשים של הסופר וקוראיו, אפיים שר-נה — אך תהודה נקלטת. לא כן המצב בספרות-ילדים.

דברי הביקורת לספרות-ילדים מצומצמים, על-פי הרוב מסתפקים המבקרים במסירת יידע על התוכן בתוספת הערה כוללנית שתופסת באותה מידה לגבי ספריים רבים, רבים.

סופר הילדים אינו בא במגע מתמיד והדוק עם ציבור קוראיו לא במישרין ולא בעקיפין, אין בכלל מפגש בין היוצר לבין הקורא. הכוונה בעצם למגע עם המתווכים בין הסופר לבין קוראיו, כי ספרות-ילדים שנדון בה, זו המיועדת לגיל שלפני הקריאה, כולה נקראת בקול ע"י מבוגר והילד הקורא בעצם מאזין. אך מהותית הצד הטכני אינו משנה. אדרבא, לעובדה זאת שהשיר אינו נקרא על-ידי

המשורר והקורא.
הסופרים והמשוררים למבוגרים נמצאים בקשר עם קוראיהם ואזנם כרוייה לתהרה-דה של יצירותיהם, בשני צנורות לפחות: הצנור האחד — בכתב: המוספים שב-עיתונות היומית והתקופונים לספרות מקדישים ליצירה הספרותית — כל אחד על-פי אסכולה שלו — דברי ביקורת, לעתים רחבים וממצים. המבקרים משתמשים בכלים-ספרותיים-ביקורתיים רב-גוניים, אף כי לעתים שונים אלה מאלה בקוטביות.

גם המרצים והפרופסורים לספרות מפרסמים מדי פעם דברי ביקורת על ספריים וסופרים או דברים בתורת הספרות, שמשמשים מצפן וכלי-עזר כלשהו ליוצר בשבתו על האבניים.

הצנור השני — בעל-פה: בקתדרות לספרות באוניברסיטאות מוקדשים שיעורים וסמינריונים לספרות החדשה.

87/17 P

כ"ג
תש"ח

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עיריית ירושלים — המחלקה לחינוך המרכז לספרות ילדים

ד
תש"ח-5

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), ד"ר מנוחה גלבע, חוה ויזל, ד"ר אסתר טרסי, בתיה מעוז

©

כל הזכויות שמורות

בהוצאת-משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

הילד אלא קוראים באזניו, משמעות מור-
חדת ולה השלכה על הספר.

ידועים לי מקרים בודדים בלבד על
פגישת הסופר עם ילדים בגן-ילדים או
במעון. יש פה ושם מפגש של הסופר עם
מורים או עם גננות.

אך אין כמעט בכלל מפגשים של הסופר
עם הקהל הרחב של הקוראים-ההורים.
היעדר מגע זה, נראה לי, הוא שהביא לרי-
בוי הדפסת הספרים לילדים לגיל הרך,
בלא הבחנה מספקת בטיבה. תעשיית
הספרים פורחת, הסחר בהם מתפתח
והולך ואין בולם. איני מתכוון לבלימה
מינהלית כעין צנזורה בצורה כלשהי. הד-
בר נראה לי חסרת-תועלת ואף בלתי-אפ-
שרי. אני מתכוון לבלימה על-ידי הקורא,
שאינו קונה מכל הבא ליד אלא נעשה
ברון בבואו לקנות ספר לילדו.

בשל היעדר הדרכה מוגברת לקוראים
— להורים ולמחנכים — אין חוש הברי-
קורת מפותח ואין בידיהם כלים שיעזרו
להם להבחין בין טוב ורע. אך גם היעדר
הדרכה לכותבים תורם למצב זה, אף כי
הדרכה אינה ערובה ליצירה מעולה. ואכן
יש סופרים מחוננים שיצירותיהם מעור-
לות בלא הדרכה. נראה לי כי יש לטפל
בהרחבת הביקורת וביסוסה, לדאוג לפי-
תוח רחב יותר של עקרונות הכתיבה
הספציפית לגיל זה ואיפיוניה, לארגן הת-
כנסויות ודיונים בנושא ספרות-ילדים ול-
הקדיש לו מקום נרחב יותר בכתב-עת
זה. לפיכך הקדשנו את רובה של החוברת
הזאת לשירה לילד זהו צעד ראשון למי-
מוש רעיונות אלה.

זכות יוצרים לילד.

רובה המכריע של היצירה הספרותית

לילדים בגיל שלפני הקריאה, היא ה-
שירה.

גיל זה, הוא גיל השירה, והיא כורה
להתפתחותו.

עובדה היא, ככל שהאדם מתבגר —
פוחתת התעניינותו בשירה. למבוגרים
השירה אינה נחוצה, כנראה, על-כל-פנים
הם יכולים בלעדיה.

תופעה זאת אחידה בעולם כולו. רק
חוג מצומצם של מבוגרים קורא שירה.
ואילו הילדים כולם שומעים שירה.

מכיוון שזהו קהל הקוראים הטבעי
והרחב ביותר — חייבים הכותבים להא-
זין לתגובותיו וללמוד ממנו מה טוב לו
ובמה הוא בוחר.

ואכן כך עושים המחברים, בין שידו
ובין שלא יודו, בין ביודעין ושלא ביודעין.
מי הם שהמציאו את קשקושי הלשון
ומשחקי הלשון? — זכות יוצרים בתחור-
מים אלה לילדים. לא הסופרים פתחו
את ההנפשה לדומם — ראשונים לכך
היו הילדים. לא המבוגרים יצרו את עגת
הילדים, יצירה לשונית מקורית זאת ש-
ייכת לילדים. המבוגרים והסופרים הם
"חקיינים" — והחיקוי אינו פסול אך
בתנאי שתישמר הרוח המקורית של המ-
חוקה. לפיכך חשוב המגע ההדוק של ה-
יוצר וקוראו, כדי שילמד מתגובותיו אם
אכן קולע הוא למטרה בבואו להנות את
קוראיו מפרי יצירתו או, שמא ההנאה
חיצונית היא, רגעית, ולא משאירה רישור-
מה על המזדקק לשיר לא מבחינת הצורה
ולא מבחינת התוכן. יש טוענים, שאין
בין ספרות ילדים לבין ספרות מבוגרים
אלא הבדל לשוני, משום שכל הנושאים
של החיים שהם נושא הספרות למבוגרים
הם גם נושאייהם של הילדים: שנאה וקני-

אה, אהבה ומסירות, אושר ועצב, חברה
ורעות, בגידה ומעילה, יושר ורמאות, פ-
חד ובטחון, הרפתקה ויישוב-דעת, חיים
ומוות ועוד כהנה וכהנה.

הנושא המוחשי והמופשט.

אף-על-פי-כן נראה לי, כמעט בוודאות,
שיש מגבלות לנושאים ולביטוייהם היצי-
רתיים לפחות בספרות המיועדת לגיל
שלפני הקריאה. מגבלות אלה מעוגנות
גם בהתפתחות הפסיכולוגית של הילדים
ומכאן ההשלכות על הנושא, על התוכן
ועל הצורה.

בגיל שאנו מדברים בו הילדים חושבים
במוחשי, בעצמים, בניגוד למבוגרים החור-
שבים במלים. לפיכך נושאים הנמצאים
על גבול המופשט, שביטוייהם מלים בלא
אפשרות המחשה ממילא אינם מתאימים
לביטוי שירי לגיל זה.

גם הנסיונות המרובים להנפשה או
האנשה של מושגים אינם עונים אלא
בחלקן על האפשרות של ביטוי יצירתי
קביל ונתפס על-ידי הילד.

אני יודע, ודאי יימצאו חולקים על
דעה זאת ויטענו, כי השיר המופשט לגי-
טימי. ייאמר ודאי, כי המופשט מאפשר
פיתוח הדמיון של הילד והוא ישלים את
החסר בכתוב בנצלו את התנסותו האי-
שית. אף-על-פי-כן אעדיף אני, לגיל שאנו
דנים בו, את השיר הבנוי על המוחשי.

פיתוח דמיון ואספקטים פסיכולוגיים
אחרים של הילד בגיל זה, ודאי חשובים,
אך המיתודה לכך אינה דווקא בשיר מופ-
שט, כי הרי אנו ממחישים את המושגים
מאנישים אותם משום שהמופשט אינו
נתפס.

כיוון שכך, השירה לילד בילדות התי-

כונה מוגבלת למוחשי ואנו מונעים מל-
השתמש באלגוריה, במטפורה, בדימויים
כי הילד אינו תופסם.

אך אין זו המגבלה היחידה.
לשונו של הילד דלה עדיין ועלינו להת-
אים את עצמנו לאוצר הלשוני שלו כדי
להיות בטוחים כי המסר שלנו יתקבל
וייתפס, כי אם לא כן — לשם מה לכתוב?
מכאן אנו למדים כי יש לתת את הד-
עת על שימוש נכון בעצמים, בפעלים וב-
תוארים ולשמור על היחס הנכון ביניהם.
אך גם המבנה עצמו מגביל. השיר חייב
לכן להיות קצר וכן המפשט. אין הילד
מסוגל לעקוב אחרי משפטים ארוכים —
ממילא השורה חייבת להיות קצרה, לא-
כל-שכן הבית.

רבגוניות בתוכן.

אולם, למרות כל המגבלות יש אפשרויות
מרובות לפיתוח רב-גוני ועשיר של השי-
רה לילדים הן מבחינת החומרים והן
מבחינת הצורה והלשון. לחומרים בשירת
הילדים אין גבול.

כל ספר שנקח לידינו, במקרה, יוכיח
מה עשיר עולמו של הילד אם המחבר-
המשורר יודע לגלות ולדלות ממנו את
הנושאים.

להלן מדגם מצומצם של שמות שירים
המצביעים כמובן על הנושא:
ציורים, דב ואריה, ארבעה ולא אחד,
טוליק ורנה, תחרות, לא לבד, במרתף,
שיר ערש, אני נרדם, סערה, סבא שלי,
מליון טעמים, סבתא שבה, אופנים, אבא
הלך, הדוד יזהר, המטריה.

1. רמה סמסונוב, לא הספיקה לי היד, ציירה:
לידיה ברסק, מסדה, 1976.

או: אני אוהב לשרוק ברחוב, מגדל השעון, האשה באבטיח, גברת כלומה, האטריה, לדוכיפת, חתול בארובה, הח' פרפרת, דבורים, וגם כמה סנפירים, הצמ' רות הן ילדות קטנות, שני שלדגים עפים בשמים, בילי, אני חולם על פילים, הער' זרת, שעון מחסר בינה, החשך גר, כשג' ברת קיץ הזמנה מראש, רשרושים, מס' עותיה של הרוח, הגבעות הן פילים, באל' פי חלילים, כמו סמן בספר, אורזים, אם השבלול, עכבר אפור.

או: אגודלי-אגודלי, שיר הגדי, עגו חגו ברוזים, יש לי קן, בן שנתיים דני, אצו רצו גמדים, החלבון לבן לבן, הגשם, שיר בוקר לגורי, יש אחות לגור, ספור לגור, הענן, שיר העגלון, רוגז, נתפייסה, זאת הגברת שפנפנית, דני פרש, שיר לחתולה של רותי, יום הולדת, שיר ערש לאלישבע, הדג הקטן, אלישבע מסכנה, אלישבע מה נחמדתי, הסבון בכה מאד, הציפור דל הצלחת, שור הבר, אל, האבק, הגרב המסכן, אמבטיה, אין אני רוצה לישון, עייפה בובה זהבה, שמש, שמש במרום, השעון רוצה לישון, לילה טוב לכסא, הדוד של בובתי, הדוב חולה, ידי די טנטון, דין דון גשם, חורף רוח'רוח, לבדי בעוד שנה.

או: אני אוהב לצייר, גרוטאות, לטייל בשדות, הסוס הזקן, לבקר את סבא, אני אוהבת לנסוע, הטיול, אני אוהב לה' רטב, כשהייתי קטן ופעוט, הילדות בש' כונה, לא סובלת את ה... היה לי חבר

דייג, שמלה לבנה ללבנה, לאמא חתול גורים 5, שש צפרים, שעה בין ירוק לסגול, תחרות שחיה, סוס באמצע הכביש. או: פתיחה, יעל מטיילת, הגן, בגן החיות, האיש, אוטו גדול, המזרקה, הר' עם, אבא יודע, גשם בערב, לישון, רוח רוח בוקר טוב, אחת שתים שלש, נמלה, הצב, קומו קומו, פיל כחול, בבה רוסו, אמא כבר שלש וחצי, הכלב אבובע, חתר' לים, פעם אחת היה שפן לבן, פירות וי' רקות בקערה של עץ, האריה שאהב תות, שתי יעלות ביום גשם, נחליאלי.

לא בכדי פרטתי את הנושאים שבחמ' שה ספרים. לכאורה אפשר היה למיינם לקבוצות כגון: צעצועים, המשפחה, תר' פעות טבע, בעלי-חיים, הדומם שמסביב לילד, רגשות ומאווים. אך סיווג זה או אחר אינו נותן מושג מספיק על העושר, האפשרויות והוריאציות הרבות של הנר' שאים, כמעט אין ספור, שאפשר לדלות מן החומר לשם כתיבת שיר.

כל מה שבסביבתנו ראוי לשמש נושא לשיר. לא רק הנושאים הקלטיים: הדור' בון, הבבה, ההורים, הבכי. אנו מוצאים נושאים מתחום התצפית בטבע: הגשם, הרות, הענן; מתחום הטכנולוגיה: המד' כונית, האוירון, האפניים, מזרקה, מגדל שעון. מתחום האינטרורספקציה. לבדי, ידידי טנטון ובעצם מה לא?

רבגוניות בצורה.

אך לא הנושאים בלבד שונים ואין

סוף למספרם. גם דרך ההגשה שונה ואפ' שריוותיה מרובות. נדגים שוני בהגשת הנושא בעיונו במספר שירים.

אוצר בכיס

בכיסו של ראובן
טמון אוצר שלם;
חתיכות נר
ואבן מסמר,
זכוכית של ראי שבור
וגומי של כדור,
מטבע אחד גדול,
מצא אותו אחמול,
וכפתורים שונים:
לבנים וצבעונים,
וגפרורים ועוד —
הכל בחוץ מאד.

מכנסים עם כיסים

מכנסים עם כיסים / זה דבר / הכי נפלא לי.
'פשר לשים / במ, בכיסים / כל דבר /
אשר אמצא לי.
ואצלי / זה במיוחד / אני יוצא / מיד / אני מוצא
אלף מציאות / אלפים / שני מליון /
אולי כפלים?
מה עושים / נו — מה עושים? /
מכניסים / אל הכיסים! /
לכן — / מכנסים / עם כיסים /
זה דבר / הכי נפלא לי

בשירה "אוצר בכיס" מטפלת אנדה פינקרפלד בנושא בפשטות. בשיר 12 שורות קצרות, כל שורה היא משפט ולכל

1. אנדה פינקרפלד, שירי ילדים, הוצאת "אילה" ע"י "דביר", הדפסה ששית, 1955, עמ' 39.
2. אברמיק, מכנסים עם כיסים, ספרית שפן הסופר "עם עובד", ת"א, תשל"ב, עמ' 19.

היותר שורותיים. בשיר 13 שמות עצם, 5 תוארים.

החריזה צמודה: א,א,ב,ב,ג,ג,ו,ו.
בשיר שני היגדים בהכללה: "טעון אוצר שלם" "הכל נחוץ מאד".

העצמים כולם ידועים לילד והאוצר הלשוני פשוט ומובן — אולי להוציא את המלה טמון.

השיר אינו מחולק לבתים אך מובטח לו הרצף ע"י רהחיבור. 6 פעמים נזקקת המשוררת לוו החיבור. זו מקלה על תפי' סת השלמות של השיר.

שתי השורות הראשונות פותחות בהי' גד שמעורר סקרנות: "טמון אוצר שלם". אנו רוצים לדעת את הטמון שם והסור' דיות נפתרת ע"י הפירוט הקונקרטי של העצמים הידועים לילד. החרוזים על פי הרוב מלאים ולכן המוסיקליות של השיר מלאה גם היא.

אברמיק עוסק באותו נושא בשיר "מכ' נסים עם כיסים". גם הוא מעריך את ה' כיס ומפארו, אך בשירו אנו נמצאים בער' לס של הכללות, הייתי אומר במופשט. אין אנו יודעים מה בעצם נמצא בכיס, יודעים אנו רק זאת, שאפשר לשים בו "כל דבר".

"כל דבר" והוא מורחב אח"כ למושג עוד יותר מופשט "אלף מציאות". "אל' פים", "שני מליון" "אולי כפלים", תיאור' רים אלה נפוצים אצל ילדים כמציינים הרבה. המושג אלף או מליון אינו מוחשי, וגם לא צריך שיהיה, זהו מושג שמשמעו הרבה. גם המבוגר אינו ממחיש לעצמו מהי בעצם המהות של מליון.

די לנו בידענו שזה הרבה. אך מה הר' בה יש בכיס? זאת אין אנו למדים מן השיר של אברמיק.

2. נורית זרחי, אני אוהב לשרוק ברחוב, צייר: שמואל כץ, מסדה, 1967.
3. מרים ילך-שטקליס, שיר הגדי, ציורים: צילה בינדר, דביר, תשל"ד, (הדפסה ששית).

4. מירה מאיר, אני אוהב לצייר, ציורים: נחום גוטמן, ספרית פועלים, 1974.
5. תרצה אתר, יעל מטיילת, ציורים: צלה בינדר, הקיבוץ המאוחד, 1971.

בשיר שלושה בתים אך בעצם בבית הראשון כבר אנו יודעים כל מה שהמחבר רצה לומר.

אם המסר נתפס הריהו נתפס במלים "אפשר לשים בם כל דבר אשר אמצא ליי".

הבית השלישי חוזר על הנאמר בבית הראשון. הבית השני מביא בהפלגה יתירה את הנאמר בראשון — חידוש אין בו ותוספת מידע אין. התבוננות בשיר תלמד כי האוצר הלשוני בו דל יותר בהשוואה לשיר של אנדה. בשיר של אנדה 32 מלים ואוצרו הלשוני 30 (המלה "של" חוזרת שלוש פעמים). בשיר של אברמיק 48 מלים אך האוצר הוא של 34 בלבד. יש בשירו רצון לשלב עגה "אפשר" (במקום אפשר). ליצור צורה שובבנית: "הכיר נפלא-לי", כיסים, (סמך פתוחה) אבל אלה מעטים מדי כדי לשוות ייחוד סגנוני לשיר.

החריזה אינה עקבית והיא דלה, ללמדך, כי חיקוי גם כשיש בו חידוש-מה לא תמיד עולה על המקור. גם עליזה סטרווד מטפלת בנושא זה בשירה "בשביל מה יש כיסים" בצורה דומה לזו של אנדה, היא מביאה קטלוג של עצמים אך בוריאנט נוסף — שילוב מומנט פסיכר-לוגי.

מירה מאיר מבליטה בשירה "גרוטאות" את המומנט האספני.

בכל השירים יש הרבה מן הדומה, לעיתים שווה. אך גם הרבה מן השונה.

דוגמה נוספת לנושא זה ולהגשה שונה.

נעיין בשני שירים נוספים שנושאים זהה והגשתו שונה.

לסבתא שלי מקרר:

לסבתא שלי מקרר

שהוא מקרר הפלא.

אף פעם לא חשבתי שיש

מקררים כאלה

כל פעם שנכד מגיע דבר

דבר טעים לבקש —

סבתא פותחת הדלת,

ותמיד

תמיד יש

זה סתם מקרר רגיל,

בכלל לא גדול לא שמן,

אז איך זה תמיד יש בו יש

ואף פעם אין בו אין,

אני באמת לא יודעת / איך זה תמיד

מסתדר שיש במקרר מספיק

למאה נכדים או יותר.

היום באמת חשבתי

שצריך לשאול ילדים:

אולי יש לכל הסבתות

מקרר מיוחד לנכדים?

ארונה של סבתא:

לסבתא יש ארון,

עמק — פלאים גדול.

מה יש בו בארון?

בו תמצאו הכל:

גם שוקולד,

גם מרמלד,

2. שולמית הראבן, אני אוהב להרית, ספרית פועלים, 1976, עמ' 26.

1. אנדה פינקרפלד, אני שר מאשר, "מסדה", 1973, עמ' 43.

ספגניות ואגוזים

סכריות ותפוזים,

צעצועים לאין מספר,

דב, וארנב, נמר, פרפר,

גם קוביות, גם עפרונות,

הן, זה ארון — הארונות.

למי כל אלה? אל תשאלו!

כל אלה הם רק בשבילי,

אם טוב אהיה, מהאוצר

כל דבר לא אחסר.

אנדה נאמנה לדרכה.

"לסבתא יש ארון / ענק פלאים גדול / מה יש בו בארון? בו תמצאו הכל:" לאחר הקדמה בת ארבע השורות בא קטלוג של דברים הנמצאים בארון. 13 פריטים: שוקולד, מרמולד, צעצועים קביות, הכל מורחשי. קונקרטי; שלשה סופרליטיבים ב"שיר: "ענק-פלאים", "אין ספור" ו... "זה ארון הארונות". ואילו שולמית הראבן שכתבה את ספרה שנים מספר אחרי אנדה וזקקת גם היא לנושא. אך "לסבתא שלי יש מקרר / שהוא מקרר הפלא".

מלבד הפתיחה הזוהה של שני השירים יש ביניהם שוני אך גם דמיון.

יש בשירה של שולמית הראבן הרבה תיאורים של המקרר. אולם לאחר סיום קריאתו אין אנו יודעים מאומה מה יש בו במקרר. "תמיד יש בו יש" ו"אין בו אין" אך מהו היש — לא ידוע.

אנדה מדברת במוחשי, ש' הראבן ב"מופשט. החריזה בשירה של אנדה — להוציא בית ראשון של 4 שורות, שבו חריזה צלובה — כולה צמודה. המרסיקליות נוצרת גם על-ידי חריזה פני-

מית. החריזה בשירה של שולמית הראבן אינה מלאה. לפי המבנה הגרפי מתחרות שורות ב' רד'. אך זוהי הצורה החיצונית של השיר כי למעשה שתי השורות שבכל בית הן משפט אחד ואילו נכתבו ברצף היינו מקבלים שיר של ארבעה בתים בני שתי שורות ארוכות וחריזה צמודה.

חלוקה זאת של בית בן 4 שורות נפוצה, והיא מקובלת לגיל זה, כי אין הילד מסוגל לתפוס את המשמעות של משפט אם הוא ארוך יתר על המידה.

המחברים ודאי מעוניינים למשוך את תשומת לבו של הקורא הצעיר ולרתקו אל המסופר. החלוקה לבתים, כאשר כל בית עומד בפני עצמו, היא אחת הדרכים להפנות תשומת לב לתוכן שאותו מעמיס המשורר על השיר. מובן שיש הדגשים שונים במסירת התוכן. אחד ההדגשים הוא זה שהתוכן נעמס על המלה המחרזת.

בשירה של אנדה אין דגש זה מורגש. במקום אגוזים תפוזים אפשר לחרוז ספגניות סכריות, הפרפר אינו העומס העיקרי של התוכן ולא העפרונות. באותה מידה העומס יכול לחול על ארנב או קוביה (ולמצוא להן חרוז).

לא כן בשירה של שולמית הראבן. העומס נופל על המלים המחורזות הילד מבקש את ה"יש". תמיד "מסתדר" העניין "ליותר" (ממאה נכדים). זוהי תבנית שונה אך מדגישה במוסיקליות שלה את המסר שהמחברת רוצה למסור.

ושבו: נעיין גם בשירה של מירה מאיר "לבקר את סבא". ונעיין בשירה של רמה סמסונוב "מליון טעמים" "סבא שלי", סבתא שבה", ונראה מה רבים הווריאנט-

טים והאפשרויות בהגשת נושא זהה בדרך שונה ובגיוון רב ומעניין.

המשיכה לחרוז.

בפתיחה אמרנו כי השירה לילד כורח, הוא להוט לחרוז והמיצלול גורם לו הנאה. יש תיאוריות שונות שמנסות להסביר את להיטותו של הילד לחרוז.

המשיכה לחרוז נראית טבעית. הילדים מתארים לעצמם את החיים בזוגות. גם המלים, לפחות רבות מהן, "חיות" בזוגות. לכל מלה נחוצה בתזוג, אף כי לעתים האחת היא אנטיטזה לרעותה. המלך מול של התינוק הוא זוגי וחוזר על עצמו. יש שפות שבהן המלים הראשונות שהילד מבטא מורכבות מזוגות צלילים: Mama (אמא), Papa (אבא), Niania (אומנת), Diadia (דוד) ¹.

הילד אוהב חזרות. משום שהחזרה יוצרת רושם של ידוע וקרבה. החריזה תורמת לתחושה של חזרה, לפיכך הוא להוט לה עד כדי רצון ליצור בעצמו חרוזים.

הילד אוהב לחזור על סיפורים-שירים הידועים לו. המבוגרים מעודדים פעולה זאת. החריזה מקלה על הזכרון והוא נעזר בה בבואו לשחזר את הטקסט.

לבסוף — הצד המוסיקלי שבו, הריתמיק מוס והצליל. הצד המוסיקלי אינו תלוי בתוכן המלים. עצם הצליל מעורר סקרנות וההאזנה לו — הנאה וסיפוק ².

1. ר' גרשון ברגסון, שלושה דורות בספרות הילדים העברית "ייסוד", 1966, עמ' 9-12.
2. ר' מרים רות, ספרות לגיל הרך, "אוצר המורה", 1969, עמ' 47 ואילך.

אך יש ומשוררים יוצרים מיצלול תכני בהתעלמם מן העובדה שמיצלול "טהור" ללא תוכן של מלים ומיצלול של מלים שתכנם אינו מובן, או שמושגיהם לא מובנים מאליהם — אינו ממלא את התפקיד המצופה.

נאזין לחריזה שלהלן:

אצו רצו גמדים — טרל-רל-רידדים;
את-טריליטט; טופ-טופ-טופ-סוף; טרד-טרד-כל כך; בום-בום — במרום.

לפנינו מיצלול של מלים במצורף פט-פוטיל-לשון, שהובאו לעיל משיריה של מרים ילך-שטקליס, שהיו והם עד היום מקור לחיקוי.

אך מי שרוצה במסווה של מיצלול לכ-תוב לילדים חרוזים ולחרוז מלים טעונות תוכן שאינן מובנות לילד חרוז חריזה מזיקה.

למשל חרוזים כגון: "סיר פלא" ו"חיים שכאלה"; "מבט" ו"מוצאי-שבת", "הבימה" ואמא — זוהי חריזה פגומה, היא פרטנסיזית, אינה מרתקת את הילד ואולי מרחיקה אותו מן הרצף שבהקשר בה. הנסיון לשוות לשיר אופי אקטואלי אינו מלמד זכות לחריזה זאת כל עוד אנו דנים בשיר לילד שהאקטואליות של המבוגרים אינה קרובה לו גם אם הוא שומע את הצלילים של המלים. אך הצדקה לחריזה מסוג זה רק בשל המיצלול אינה משכנעת, כי הרי אינה שייכת לקטגוריה של מיצלול הנוצר בפטופוטי לשון. לעתים מורגשת דלות ביצירת החרוז המתבטאת מחד בחקיינות: חריזה למלה "ורבע", "ודי", "כל-כך", שמקורן ידוע. או חריזה חוזרת בעזרת מלה: זהו, הלך הוא, לקח הוא וכדומה.

כן דלה חריזה של הברה אחת, אחר-כך

נה בלבד, כגון אמרה — נורא, מחר-תאמר, גלים-כחולים ועוד כהנה.

אך יש גרוע מזה: שינוי סדר המלים הטבעי, שהילד אינו מורגל לו כדי למצוא חרוז, או חזרה אינסופית על סיומת או מליית למען החריזה.

יש עדיין משוררים שמרבים בחרוז הדקדוקי: הלכתי, ישבתי, איחרתי.

ויש שחוזרים על מלה כגון: יודעות הן — מכות הן או עלה לו — הרשה לו. החריזה היא מלאכת מחשבת ויש להצטער על כי רבים מן הכותבים לילדים אינם מכירים בכך.

האני במרכז.

כותב השיר-הסיפור לגיל הרך מודע לכך שהילד עומד במרכז והפנייה הישירה אליו עדיפה על העקיפה.

לכן, לא מקרה הוא שמרובים שמות הספרים שמטרתם להדגיש מומנט זה.

רשימה מקרית של שמות הספרים מאמתת הנחה זאת: אני אוהב לשרוק, אני אוהב לצייר, אני אוהב להריח, אני שר מאשר, יש לי יום הולדת, זודי שמחה, לא הספיקה לי היד. (מדוע תמיד "אני" זכרי בעיה בפני עצמה).

עקרון זה של פנייה ישירה ומספר ישיר נשמר יפה ברוב רובם של הספרים לילדים, ובדין.

אך טעות היא לחשוב שזוהי התבנית היחידה המתאימה לילד בגיל הרך.

גם בגיל זה מסוגל הילד להקשיב לסיפור על הזולת — על הדובון ומה שקרה

לו, על הבובה על השעון ועל כל דבר אחר שמסביבתו הקרובה.

לכן הסיפור "על", בגוף שלישי לגיטימי, אך בתנאי שסיפור המעשה קצר, מספר "הגיבורים" שבו מועט, העלילה פשוטה, ומבנה המשפטים קצר ולא מורכב.

ואין נפקא-מינה אם הסיפור בפרוזה או בשיר. ממילא כל שיר לילד סיפור מחורז הוא. סימני השירה האחרים, — הליריקה, ההגות, החווייה, בקיצור כל סימני הפואטיקה האחרים — צריכים להיות מועטים. דוגמא טובה לסיפורים בהם הילד ועולמו עומדים במרכז הם: "מעשה בחמשה בלונים" או "מגפים" של מרים רות.

גם בהם יש אמנם, מדי פעם מיצלול מוסיקלי, אך לא זה העיקר שבו, זהו גוון נוסף — ובעצם מדוע לא אם הוא משתלב — אך לא העיקר.

לעומת זאת יש ספרים לילדים אשר ייעודם אינו ברור, ליד שיר של בית בן 4 שורות — והוא סיפור קצר — יש שירים ארוכים המשתרעים על פני 2-3 עמודים ואתה תוהה ושואל בעצם למי התכוון הכותב.

*

הכותב ספרות מיועדת לילדות התיכור-נה חייב להעמיק ידע בסוגיה זאת כדי להוציא מתחת ידיו פרי בשל.

הקורא שירה לילד חייב לפתח כלים לחידוד הביקורת, לבדוק טיבה לפני הר-כישה ולדחות כל ספר שצורתו פגומה גם אם התוכן מקובל עלינו.

שירים ראשונים לילדי ישראל*

מאת: ד"ר אוריאל אופק

"ייברא נא רוח ליריות לנערי בני ישראל. יינתן נא ספר שירים ליריים ביד בני-הנעורים!" קריאה נמרצת זו השמיע לפני שנה 82 שנה דוד פרישמן, נושא דגל-האסתטיקה בדור-התחיה¹; ומיד אחר-כך הסביר את הנימוק והטעם לתביעתו זו: "רק הדבר הזה הוא אשר יתן לבני ישראל ולבנותיו איזה טל תחיה, איזה רוח ועדן, איזה נחת ונעימות. אולי נצליח להפשיט את העקמומיות שבלבם ואולי נסיר מעליהם את רוחם הקשה, ופעלו גם אלה להרבות להם מעט נשמה ויתרה... תנו להם טל-ילדות!"

לא לשווא השמיע אז דוד פרישמן את קריאתו זו. עם הנהגת התיקונים בחינוך העברי — ייסוד ה'חדר המתוקן' ונצחונה של שיטת הלימוד 'עברית בעברית' — התחילה ספרות-הילדים שלנו להפוך לתופעה של קבע: הופיעו קבצי אגדות וסיפורים ראשונים לבני-הנעורים, נוסדו הוצאות-ספרים עם מחלקות מיוחדות לילדים ולנערים; ובכל-זאת לא הופיע עד לשלהי המאה ה-19 אף ספר שירים אחד לקורא העברי הצעיר. אך פרישמן הבין שהשעה כשרה לכך: "ראש כל מאוויי היה תמיד, אשר יותן לבני ישראל שירים ליריים הרבה", הודה², "והתפלל הנער העברי והתפללה הנערה העברית ברוח השירים האלה".

שירים בתוך ספרי לימוד

כבר המחנכים העבריים בני דור ההשכלה היו מודעים לערכים האסתטיים של השירה; ועוד תשעים שנה לפני הופעתו של הקובץ הראשון של ליריקה עברית לילדים, כבר נדפסו שירי ילדים חינוניים במקראות ובספרי-לימוד.

אבי שירת הילדים העברית היה, בלא ספק, יהודה-לייב בן-זאב (1764—1811), שפונה בפי רבים 'אביר סופרי ההשכלה', הוא, הממשל והבלשן המהולל, מחבר "תלמוד לשון עברית" ו"אוצר השרשים", היה הראשון שדיבר בגלוי על הצורך להעניק פרקי ספרות מיוחדים לילדים, "ימצאו עונג בקריאתם". על כן החליט "לרדת ממלאכות גדולות אל מלאכה קלה בעיני ההמון — סידור הקריאה לילדים"; ובשנת 1802 הוציא בווינה את המקראה המשובחת שלו "מסילת הלימוד", בה

* מתוך הספר "ספרות-הילדים העברית — ההתחלה", העומד להופיע בהוצאת "מפעלים אוניברסיטאיים".

1. במבוא ל"הגדות וספורים" מאת הנס כריסטיאן אנדרסן בתרגומו (וארשה 1896).

2. שם.

נכללו בין השאר שירי הילדים הראשונים בשפה העברית. היום, כמובן, עשויים השירים להיראות מיושנים ומליציים; הם גם אינם שווים באיכותם, אבל יש להם מכנה משותף הראוי לציון: כולם נכתבו בגוף ראשון, כאילו הילד הוא שכתב אותם. משום כך הזדהותם של הילדים שלמה יותר בקראם שירים אלה, ששפתם קלה והאפופים תום-ילדות:

הנער הישר שמח: "האנשים יהללו אותי / ואנוכי אתיה מאושר". הוא מאושר בילדותו: "לבי נקי וטהור, / רך וצעיר וילד. / כאיל באחו דהור, / גן-עדן לי החלד".

המעולה מבין שירי "מסילת הלימוד" הוא, בעיני, "שמחת הילדים". במיקצב דלגני קליל ובחריזה מושלמת כמעט הפליא בן-זאב לצייר לפני תלמידי ה'חדר' עולם-ילדות טבעי וחסר-דאגה:

נַחְנוּ יְלָדִים	לְבָנוּ מֵאֲשָׁמָה	חֲדָוָה וְשָׂחֻק
רְפִים וְצַעֲרִים,	עוֹד נְקִי וְטָהוֹר,	עוֹד לָנוּ נְאוּהָ,
שְׂמֵחִים וְתוֹדִים,	בְּכֶחַ וְעֲצָמָה	מְחֹל וְצָחֻק
רוֹקְדִים כְּשַׁעֲרִים.	קְפוּץ וְדָהוֹר.	וְלִרְאוֹת בְּטוֹבָה —

המשורר מעודד — הייתי אומר: 'מסית' כמעט — את הילד היהודי למצות עד תום את שנות ילדותו הקצרות והמאושרות: לצאת אל "כרמל ואחר", להאזין לרינת הציפורים, לפזז ולכרכר, ואפילו להשתובב! אין פלא, איפוא, ששיר-ילדות מרגיז זה זכה לאריכות-ימים מופלגת: הוא נתחבב על ילדים ומורים (מאוחר יותר גם על גננות), הותאם לו לחן פשוט וקליט, ועוד מאה שנה אחרי מות בן-זאב היה "נחנו ילדים" זמר נפוץ בין ילדי ישראל³.

שמונים שנה בקירוב אחרי "מסילת הלימוד" הופיעה מקראה עברית שניה, שהכילה שירי ילדים בעלי איכות אמנותית, והיא — "גן שעשועים" מאת אהרון רוזנפלד (1846—1916). אך אם היו שירי "מסילת-הלימוד" חלק שולי בלבד במקראה, עוברים ששים שיריו של רוזנפלד כחוט השני לכל אורכו של "גן שעשועים" (וארשה 1880); היו אלה שירים ניגוניים, רוויים שמחת-חיים והתפעמות תמימה, שחינם הוא בפשטותם.

רוזנפלד כתב את המקראה שלו בתקופת היותו מורה פרטי בכפר, ואוירת הכפר ומראות הטבע הטביעו עליו את רישומם העמוק. "גן שעשועים" פותח בשיר "התרגול ישורר" ("עפעפי שחר נפקחו יבריקו: / קוקוריקו, קוקוריקו!"). אחר-כך מוסיף המשורר ושר על הציפור והשושנה, על בציר וקציר, על אביב וקיץ. הוא פונה אל ילדו הפלג — "מה יהמו יפכו גלד, פלג נעים" — והוא קורא אל הילדים בשובבות כובשת לב:

נִצָּא הַשֶּׁחָה,	בְּשָׁלָל צְבָעִימוֹ
נְשׁוּחַ בְּאָחוּ;	עֵינָיו נִרְהִיבוּ
שֵׁם נִצְנִי חֲמָד	וּבְרִית נִחֻחֵם
יְשֻׁשָׁנוּ יִפְרְחוּ.	נִפְשָׁנוּ יִשְׁיבוּ.

3. כעדותו של ח"ל זוטא ברשימתו "י"ל בן-זאב": "מולדת" א, יפו 1911, עמ' 118.

שירי הטבע הפסטוראליים של "גן-שעשועים" הביאו לראשונה אל סימטאות העיירה ואל אפלת ה'חדר' מניחות השדה, יפי הגוף ותחושת המרחבים. החרוזים הקלילים כבשו בטבעיות המרנינה את לבות הילדים, והם לא יכלו שלא להשפיע עליהם. כך, למשל, ניתן למצוא בשיר "נצא השדה" מקור משפיע לשיר-הנעורים של שאול טשרניחובסקי "נצאה נגורה שאנגים"; ואמנם, מזכיר טשרניחובסקי באוטוביוגרפיה שלו בחיבה יתירה את "גן שעשועים" ואת חוויות-הילדות שספג ממנו:

"בתור ספר-קריאה היה לנו 'גן שעשועים' לרונפלד וידעתי את כל השירים היפים שבו. הספר היה חביב עלי מאד, וכשאני שב לביתי אני מעלעל בו, וכמה זכרונות עולים עם כל עמוד ושורה שבו..."

'טל ילדות' — דימוי פיוטי זה העניק דוד פרישמן לשירים שיש לתת לילדי ישראל; ובשם זה — "טל ילדות" — קרא זאב יעבץ למקראה המשובחת שלו, שכללה בין השאר את שירי המשחק והשעשוע הראשונים בשפה העברית. רבים רואים, בצדק, בזאב יעבץ פותח תקופה חדשה בספרות-הילדים שלנו: "שיחות מני קדם" שלו היה ספר-הילדים העברי הראשון בעל סגולות אמנותיות; ו"טל ילדות" (ירושלים 1891) היה הספר הראשון, שהכיל "שירים שיש בהם עליצות רבה ותמימה ואין בהם התרגשות יתירה..." לשון אחר: שירים ספוגים שאר רוח, המתארים בהריזה ניגונית בלתי-שגרתית חוויות-ילדות, מראות-נוף, געגועים וחזויות משחק; שירים שביטאו אולי לראשונה את ההכרה בזכותו של הילד העברי לשעשוע של הנאה.

יעבץ המחנך ידע מנסיונו, כי הילדים יעדיפו תמיד לימוד שיש עמרו הנאה — או בלשונו: "הנועם מתקבל יותר על לב הילד מן התועלת המוסרי"; ולכן ישב לחבר למעגם בתי שיר, שהיו בבחינת חידוש מרנין בספרות-הילדים שלנו: חרוזי שעשוע טהורים, נעדרי כוונה דידיאקטית.

ילד ה'רוכב' על מקל מזרו את סוסו הדמיוני במיקצב דהרני:

"בן סוסי, עוף עוף עוף! / על גבהות מהרה! / על הרים דהרה!"

וחברו מקים לעצמו חנות דמיונים ומזמין אליו את ה'קונים':

גשו, ילדי שְעִשְׂעִי, / קנו מְעִשֵׁי צְעֻצְעִי!

מה בְּעֵינֵיכֶם יִשָּׁר? / סוס מְשֻׁת בְּשִׁשָּׁר?

פְּרָשִׁים בְּנֵי תֵּיל? / שוֹר, פְּרָה אוֹ אֵיל? —

פְּרוּטָה הֵבֵו הֶגֶה — / וְלָכֶם פֶּל אֲתָנָה!

מה תימה, שכמה משירי "טל ילדות" היו לשירי-עם מולחנים ("גשם נדבות", "ראש השנה לאילנות", "בנכר" ועוד), הועתקו למקראות ולשירונים בארץ ובגולה והשפיעו מאד על צעדיה הראשונים של השירה העברית לילדים. "לא בא כבושם הוה בספרותנו!" קרא המבקר הנודע

4. "אוטוביוגרפיה" מאת שאול טשרניחובסקי. "השלוה" ל"ה (15), עמ' 100.

5. ראה מאמרי "אגדות לילדי ישראל", "ספרות ילדים ונוער", אלול תשל"ה, עמ' 10.

6. מתוך ההקדמה ל"טל ילדות", ירושלים 1891.

7. מתוך מאמרו "על דבר החינוך לילדי האזורים בארץ ישראל", "הארץ", ירושלים תרנ"א.

י"ל דוידוביץ למקרא שירי הילדים של יעבץ; וכדי להוכיח עד כמה נתחבבו שירים אלה על הילדים, הוסיף המבקר וסיפר כיצד קרא את השיר "בנכר" (שנדפס לראשונה ב"טל ילדות" וזכה בשעתו לפירסום נרחב) בשני בתי-ספר; "וכעבור חמישה-עשר רגעים כל המחלקה כולה, גם התלמידים היותר גסים, חזרו בעל-פה את כל ששת החרוזים בלי שגיאה ובעונג רב... עדותם של ילדים רכים כאלה", הטעים המבקר, "יקרה בעיני מעדות חכמים ונבונים רבים וכן שלמים".

מעטים מאד היו, איפוא, הסופרים העברים במאה התשע-עשרה, שראו לנכון לחבר שירים לילדים, 'אבירי השירה' בתקופת ההשכלה — מאד"ם הכהן ועד יל"ג — שרו בעיקר על גורל האומה, מבלי שיעלה על דעתם לכוון, ולו פעם אחת, את עטם לילד העברי. בהרהור ראשון מעוררת עובדה זו פליאה, שהרי חרוזים ושאר דברי פיוט הם מן היצירות הראשונות שהילד שומע וקולט בשחר-ילדותו. גם ילדי ישראל שמעו תמיד שירי-ערש ופיוטי תפילה, ובאוצר שירי-העם מצויים חרוזים שחיברו ילד ה'חדר' בהודמגויות שונות. אבל לאחר מחשבה חוזרת מתבהרות הסיבות האובייקטיביות להיעדרם של שירי משוררים עבריים לילדים. ליריקה עברית לילדים היתה אז עדיין בבחינת יצירה-בטרם-זמנה; שכן הן הקוראים והן הסופרים חסרים היו (כלשון סופרי אותו דור) את תום הילדות, שהוא המקור לשירת-ילדים ראויה לשמה. והיטיב לבטא זאת ביאליק, בדבריו על "דברי ספרות ואמנות לקטנים": "יצירתה של ספרות טבעית לקטנים בלשון שאיננה לשון-האם ממש — דבר כזה תלוי יותר ב'מזל', כמעט 'ברחמי שמים'. במקום הטבעיות הגמורה, זו שלפי שעה אנו חסרים אותה בלשון העברית של הקטנים על כרחנו, צריכה לבוא האמנות הגמורה, זו שיש בכוחה לברוא בקסמיה אילויה של טבעיות ילדותית אפילו במקום שאינה, בחינת יש מאין".

"למען אחי הקטנים"

אין תימה, איפוא, שקבצים ראשונים של שירי ילדים עבריים התחילו מופיעים רק על סף המאה העשרים. היו אלה, ברובם, חרוזי בוסר הכתובים בכשרון בינוני, שהביקורת לא האירה להם פניה. אך אותן ט"ו החוברות של "למען אחי הקטנים" מאת אהרן לובושיצקי היו קבצי השירה הראשונים לילד העברי. הם נפוצו הרבה בזכות ראשוניותם, חרוזיהם הפשוטים ולשונם הקלה ובהם נפתחת ההיסטוריה של שירת-הילדים העברית החדשה.

אהרן לובושיצקי (רוזינוי [פלך גרודנו], אב תרל"ד/1874 — טרבליניקה, אב תש"ב/1942) ספג מילדותו, בבית אביו שהיה מ'בני ציון', חינוך עברי ולאומי. בגין 15 התחיל מרפסם את מאמריו ושיריו הראשונים בכתב-עת עבריים, ובשנה העשרים לחייו הוציא את קובץ שיריו הראשון ("פצעי נוער", וארשה תרנ"ד). תוך כדי עיסוקו בהוראה הקדיש את שעות-הפנאי שלו לספרות:

8. "המליץ" 1892, גליון 102, בחתימת 'בן-דוד'.

9. בכל שירי יל"ג מצאתי רק פיוט אחד, שכוון לילדים. והוא ההקדשה לעת מצוא "אל זאטוטי בני ישראל הנחמדים" וכו' (כל שיריו בכרך אחד, עמ' רצז).

10. "לפעמים יצרו להם הילדים שירים עבריים, שמלים אידיות מעורבות בהן, כגון: 'אני הלכתי בדרך / ופגשתי איש חזק / ושמו קאזאק'..." (צבי שארפשטיין, "החדר בתי עמנו", ת"א תשי"א, עמ' 164).

11. ביאליק, "כתבים גנוזים", עמ' 342.

הוא השתתף בסדרות לבני-הנעורים של "תושיה", בהן נדפסו סיפוריו, תרגומו הרבים וכן קבציו "למען אחי הקטנים". במלחמת-העולם הראשונה נדד ברחבי רוסיה, ולאחר שובו לווארשה השתתף בייסוד הוצאות-הספרים "אביב" ו"ברקאי", בהן הוציא שורה של ספרי-לימוד. שנים אחדות ערך את עיתוני הילדים "הכוכב, ירחון [אח"כ שבועון] ספרותי מדעי לבני הנעורים" (1923—1929, בהפסקות) ו"בן כוכב" (1925—1927). עם נפילת פולין בידי הנאצים הועבר לגיטו וארשה, שם הוסיף לעסוק בפעילות תרבותית, עד שנשלח אל מחנה-המוות בטרבלינקה.

לְכֹל אַחֵי הַקְטָנִים, / הַלּוֹמְדִים בְּשִׂקְיָה לְקַתִּיהֶם;
הַחַיִּים עוֹד שׁוֹקְטִים, שְׁאֲנָנִים / וְשִׁלְיִים בְּמַעֲוֹת הַזְרִיקָהֶם,
לְמִנְפֶּרֶת אֶהְבֵּת עוֹלָמִים / אֶת סִפְרֵי הַחֶדֶשׁ אֶקְדִּישָׁה.

ב"מנחת-זכרון" זו נפתחה החוברת הראשונה של "למען אחי הקטנים", שהופיעה לפני 80 שנה בדיוק. תשעה שירים נכללו בה — שלישי מהם מקוריים ויתרם מתורגמים (מרוסית, פולנית וגרמנית). י"ד החוברות הבאות מכילות אף הן, זה לצד זה, שירים מקוריים ומתורגמים, וכן מעשיות ארוכות בחרוזים. אחר-כך נכרכו כל החוברות לספר אחד בשם "למען אחי הקטנים", שיצא בשני פורמאטים, קטן וגדול, ובמהדורות אחדות.

שונים הם הנושאים, שהמשורר שר עליהם עם "אחיו הקטנים": תיאורי טבע וחוויות ילדות, שירים ציוניים ושיחות מוסרניות, משלים קצרים ואגדות פיוטיות. בשירים רבים ניתן למצוא יכולת טכנית להביע רעיונות במיקצב נאות ובחריזה מוסיקלית פשוטה. לעתים מפתיע המשורר את הקורא בדימוי מקורי, בצירוף בלתי-שגורתי או ברגישות אמינה; אך קריאה רצופה במכלול שירי הילדים של לובשיצקי תגלה שלל כוונות טובות, שלא תמיד הן מצליחות להתעלות מעל הבינוניות השלטת עליהם.

פשטות נאיבית וחסרת יומרות מציינת את השירים הליריים, שבהם מבקש המשורר לתאר את העולם כפי שהוא נראה בעיניו התמימות של ילד: לאחר החורף מקדם הילד-המשורר את פניו של "אביב חדש נעים, / פניו יצהיל לבו" ("שיר אביב"); בבוא הקיץ מלהטת השמש, "או באנחות-תאניה וירידו / ראשיהם השיחים הדקים" ("בבציר"). עם רדת הלילה יורדת דממה על העולם, "שלות-השקט על הארץ, / שלות-השקט בשמי-טוהר" ("בליל"). הילד המתפעם ממראות עיניו מביע את חיבתו לטבע באחד השירים היפים בפשטותם ובתמימותם ("שירת הילד"):

אֲנִי אוֹהֵב אֶת הַפְּרָחִים
שֶׁם עַל עֵין הַיַּמִּים;
אֲנִי אוֹהֵב צֶלֶת-הַיַּעַר,
כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם,
אֲנִי אוֹהֵב הַצְּפָרִים,
מְתֵק זְמֵרוֹתֵיהֶן;
אֲנִי אוֹהֵב הַשְּׂבָלִים,
מְגֵד תְּבוּאוֹתֵיהֶן.

בשיריו המוסרניים מטיף המשורר לאחיו הקטנים' לשקוד על לימודיהם, כי "אם אך תהיו מקשיבים, / חרוצים, הגונים ותמימים — / ותשמחו מוריסם החביבים — / ותענגו הוריסם הנעימים". שירי מוסר אלה, החסרים כמובן את חן-הפיוט, אינם אלא מעבר טבעי אל שירי הלאום.

ובעוד שבאליק ובני דורו כיוונו את שירי התחיה שלהם לקורא המבוגר, היה לובשיצקי המשורר הראשון, שחיבר עוד בשלהי המאה הקודמת בשביל תלמידי ה'חדר' שירי ציון הספוגים גאוה לאומית. בשירו הידוע ביותר בזמנו — שיר-ערש שהולחן והיה לזמר-עם¹² — מספרת האם לבנה הקטן "כי יום יבוא ושבנו כולם — להיות עוד עם עז", ואז יעלו הכל "אל העיר ההיא היפה, / שגורשו משם". בבוא יום-הגאולה יושר "שיר צבאות היהודים", המנצחים את אויביהם; ובשוב העם לארצו "שנית יישמע קול שירת האכר / המפתח ומשדד אדמתו" ("נחמו נחמו עמי").

אך המשורר אינו שר רק על העתיד הרחוק בשירי ציון שלו. הוא יודע כי הילדים קצרי-הרוח אינם מוצאים סיפוק בתיאורים על "יום יבוא", ועל כן מעניק להם תיאור אידילי, המתרחש בהווה — ילדי שט "על פני מי הירדן": "על פני הירדן, על מימיו הזכים / מעצבי בחלד אנוח." "בשיר הרועה" פונה הנער הרועה אל צאנו: "שכבו, שכבו, כבשים תמימים, / שכבו נא לנוח"; והילד ה'דוהר' על סוסתו הדמיונית מכוון אותה לציון:

מִהָרִי, דְּהָרִי, סוֹסְתֵי הַנָּאָה
אֶל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל נִסְעָה.
שֶׁם תִּפְרַח שׁוֹשְׁנָה וְאֶשְׁכּוֹלוֹת-עֲנָבִים
יִמְלְאוּ דָם-עֵנָב הַיְקָבִים.

מן הדוגמאות שהובאו לעיל ניתן להיווכח כי הציורים הפיוניים והדימויים בשירי לובשיצקי פשוטים, נקיים ממליציות יתירה ובעלי חן מסויים. פה ושם יגלה הקורא בתים שיש-בהם ציורים פיוטיים, המפתיעים בייחודם. כגון: "יורידו ראשיהם השיחים הדקים / כמו יבקשו על פני אדמה / הפרחים הבלים, הרכים" ("בבציר"); "בלאט הפילה זכה / שופכים דשאי השבולת" ("על פני מי הירדן"); או דימוי ציורי חייכני של "פרורי שלג עפים חיש / כנרדפים ממזל ביש" ("חורף").

לובשיצקי הירבה גם, כאמור, לתרגם שירים קצרים וארוכים ממשוררי רוסיה, פולין וגרמניה. בין שירי "למען אחי הקטנים" ניתן למצוא את "שושן הערבה" של גיטה¹³, את "שלוות ימים" להיינה, את "הענן האחרון" לפושקין, והרבה תרגומים חפשיים, שלא צוינו שמות מחבריהם, ואשר ברובם הצליח לובשיצקי להעביר לתרגומו מתן המקור.

בחוברות האחרונות של "למען אחי הקטנים" נכללו מעשיות מתורגמות ארוכות; ביניהן עיבודים של אגדות-עם — ה'לגנדה' היהודית על הכלי-זמר שניגן בלילות בין חורבות בית-הכנסת ("בליל חורף"), הסיפור האנגלי על העלם שהביא חתול לאי שורץ עכברים ("הסוחר הכילי"), או המעשיה על היפהפיה הנרדמת ("השושנה בין החוחים")¹⁴. מוצלחים למדי הם תרגומי האגדות הפיוטיות

12. "שכב הרדם, בן לי יקיר", לחן עממי. ועוד משירי לובשיצקי, שהיו לשירי עם: "הוי, ערש מולדת", "אל השדה, אל האחו" ועוד.
13. תורגם אח"כ עוד פעמים רבות: ע"י טשרניחובסקי ("ורדינת הערבה", עם מבוא לתולדות השיר, "הארץ", י"ב, בשבט תרצ"ח), פיכמן, ש. שלום ועוד.
14. נוסחים קדומים של האגדה נדפסו ב"פנטאמרון" של באזילה (נאפולי 1634) וב"סיפורי אמא אווזה" מאת שרל פרו (1697). תרגומו של לובשיצקי נעשה על-פי הנוסח השירי הרוסי של וסילי ז'קובסקי.

"הדיג והגדה" לפרשקין ו"מחיי השרצים" מאת ואסילי ז'קובסקי, שאם כי איבדו מאיכותם הפיוטית, עדיין נשתמר בהם צביונם העממי. במידה לא פחותה נשתמרה גם רעננותו של זמר-העם הגרמני "שלומיאל השוטה" ("שלומיאל מתאוה להיות נגר / אולם מה כבדה עליו המגרה")¹⁵. אך לעומת זאת איבדה הרבה מחינה הקונדסי הקליל יצירתו הקלאסית המפורסמת של וילהלם בוש "מאקס ומוריץ"¹⁶, שעוברתה על-ידי המתרגם ל"שמעון ולוי" (על שם האחים, אשר "כלי חמס מכרותיהם"). היתה בכך משום העזה לא קטנה לגשת באותם ימים לתרגום יצירה כ"מאקס ומוריץ" לעברית, שהיתה חסרה עדיין לשון-ילדים טבעית ושובבנית. משום כך לוקים רוב פרקי הסיפור המחורז בכבידות-מה, ורק לעתים רחוקות ניתן למצוא בו חרוז של חן, כגון, קריאת ההתגרות של הפוחחים לעבר ההייט גמליאל: "גמלי, גמלי, בוא נא, בוא נא!"

שנים אחדות אחרי "למען אחי הקטנים" הוציא לובושיצקי שני קבצים נוספים של שירי ילדים: "שיר זומר" (וארשה תרס"ג), עם תווים וציורים, ו"ילדות, שירי משחק ושירי הטעמה" (שם תרס"ו). קבצים אלה, שעיקרם שירים מקוריים, מטפלים בפשטות חסרת יומרות במיגוון הנושאים, הרווחים בשירי ילדים: מראות טבע, הזויות ילדות, שירי-ערש, הטוב העדיף על הרע וכו'. הילד שמח למראה גינתו ("שם ארקוד, אפוז בערוגות הבשמים"), משוטט בחיק הטבע ("פרחים רבים שם יפרחו, / רוח צח יפוח"), שומע את שירת הציפור, המשלחת את גוזלה לעוף למרחקים ("גרעינים תמצא שם די, / אך לא עוד תשוב אלי"), ובערב הוא מאזין לשיר-הערש של אמו ("אל ארץ מרחקים הגדיה נסעה — / ואגדות נחמדות לרבבות שמעה"). גם שירים ציוניים אחדים מצויים בקבצו, שכן לובושיצקי הקדיש הרבה מזמנו לפעילות ציונית, ושיריו אלה כתובים ב"קצב המארש":

עוֹרֵי, צִיּוֹן, מֵאֲבָק הַדּוֹרוֹת, / קוֹמֵי, הַסִּירֵי עֲלֵיךְ;
שׁוֹרֵי, שְׁבִימֵי לֶךְ בְּנֵיךְ פֶּלֶם, / רוֹמְהָ לְגִבְיָהּ דְגֵלְךָ.

אכן, השיר הזה (על פגימותיו הדקדוקיות) כתוב על טהרת ההברה הספרדית המלרעית; שכן לובושיצקי היה מראשוני המשוררים העברים במזרח אירופה שעבר לכתוב בנגינה הספרדית, בהחליפו את הנגינה ה'גלותית' בשיריו בהברה הארץ-ישראלית:

בֵּין חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַיִם / אֹד מוֹטֵל עֵשֶׂן;
בְּזִרְעוֹת הָאֵם אֶצְלָהּ / יִלְד רַךְ יֵשֶׁן.

הופעתם הרצופה של הקבצים הראשונים של שירי-ילדים, שלוותה בפרסומת נמרצת של המו"ל, משכה מיד את עיני הביקורת; אך איתרע מזלו של לובושיצקי וקבצי שיריו זכו לטיפולם חסר-הרחמים של מבקרים, שלא אמרו די בפסילת כישוריו הפיוטיים אלא שילכו בדבריהם פגיעות

15. הוא, כנראה, המקור של שירי-העם שתירגם ביאליק בשם "תאמר אהיה רב".

16. המתרגמים הבאים: Max und Moritz אגדה פינקרפלד-עמיר ("גד ודן", 1939). חוה כרמי ("מכס ומוריץ זוממי המזימות", 1939). אורי סלע ("ספר התעלולים של מקס ומוריץ", 1965).

אישיות, על היותו 'משורר-החצר' של הוצאת "תושיה" ו"אחד מגדולי מגיני ה'הסתדרות' [הציונית]"¹⁷. פתח ב'מסע' דוד פרישמן, שהסתער ברשימה פסלנית ארוכה (שני עמודים)¹⁸ על "למען אחי הקטנים", אשר שיריו מעידים "כמאה עדים על כשרונו הפואטי של האדון המחבר ועל טוב טעמו". באיזמלו החד ניתח פרישמן באכזריות שיר אחרי שיר, — הן את שירי הטבע המקוריים והן את התרגומים — עד שהציג את הספר כולו ככלי ריק ותפל. הוא האשים את הוצאת "תושיה", המדפיסה את הספר שוב ושוב ועושה פירסום ללובושיצקי, כי במעשה זה היא עוברת על "לפני עיוור לא תתן מכשול", ונד לילדים "אחינו הקטנים, אשר לא טעמו טעם חטא", הנאלצים ללמוד ולקרוא שירים אלה.

מקץ שנתיים שב פרישמן ופירסם ב"הדור" ביקורת פסלנית שניה על לובושיצקי, והפעם על ספרו "שיר זומר"¹⁹, המלא לדעת המבקר "דמיונות מזוייפים ואגדות קלוקלות וסתם שירים חסרי טעם ומשוללי כל ערך אמנותי". בסיומה של התקפה שלוחת-רסן זו המשתרעת על פני 5½ עמודים והזורעת עלבונות ("מעט יראת הרוממות מפני כבוד האמנות עלינו לנטוע בלבכם, אדונים ליבושיצקים!"), תבע המבקר מבן-אביגדור כי "יסיר את אברתו מעל העלוב הזה ולא יוסיף לזכות את ישראל בספריו"²⁰.

בעקבות פרישמן פירסם גם י"ל פרץ ביקורת עוקצנית ארוכה על הקובץ "שיר זומר"²¹, שבו "בעות המלות ונדות", לדבריו, "על פי משטר וסדר שהם ידועים אך לו, ללובושיצקי בלבד". פרץ מתקנא בילדים שיהחנכו על ספר זה, שכן "הם יראו מה שעין לא ראתה, למשל 'מטר סגריר מטפטף'" ואף יתענגו על השירי-הציוניים, שהם "שירי חום של אויר מחניק, שירי הבל של בית-המרחץ"...

אך לעומת פרישמן ופרץ הפסלנים, נמצאו גם מבקרים שהרעיפו שבחים על שירי לובושיצקי. א"ל ביסקו, למשל, קבע כי "למען אחי הקטנים" "יענג, ישמח וירנן לב קוראיו הצעירים", שכן "השירים — גם המקוריים וגם המתורגמים — הם פנינים ומרגליות וכולם חוברו בטוב טעם ודעת", ותודות להם "יהיו גם בנינו יודעים ואוהבים שיר בנעוריהם"²².

אותן ביקורות פסלניות, שלא היו נקיות מפגיעות אישיות, הכאיבו כמוכן ללובושיצקי. באגרותיו לידידיו המעטים כינה עצמו "אחד השרידים והמנודים"²³; אך עם זאת הטעים כי "בדידותי לא תבעתני"; שכן האמין "כי האמת תנצח לא בשמות [בכמות ?] אלא באיכות"²⁴.

17. כהגדרתו של י"ל פרץ (בחתומת "אוהב ילדים"), "השלוח" תרס"ד, עמ' 473.

18. "הדור" א, 1901 / תרס"ב, גל' 49 (בחתומת 'שופר').

19. "הדור" כרך ב', אדר תרס"ד, גל' ג"ד, עמ' 27—32.

20. בן-אביגדור השיב לתביעה זו בנעימת התנצלות: "אם יש באמת חטא בהדפסת שירי ה' ליבושיצקי, אז אין אני לבדי חוטא כי אם כמעט כל המ"ול העברים, כי שירי ה' ליבושיצקי נדפסים ונדפסים בעתונים... ובמאספים". (שם, גל' ז, עמ' 32).

21. "השלוח" י, תרס"ד, עמ' 473—476, בחתומת "אוהב ילדים".

22. "המגיד" תר"ס—1900, גל' 29, עמ' 242—243.

23. במכתבו אל י"ח ברנר מיום ח' בטבת תרס"ז ("גזנים" 81, עמ' 510).

24. במכתבו אל יעקב צוזמר מיום ח' בטבת תרס"ג (ארכיון גזנים מס' 2415/1).

אפשר מאד, כי בשל הביקורת הקשה, שעשתה אותו 'מנודה' ומבודד, חדל לובושיצקי כמעט לחלוטין מכתובת שירים, ובמקום זאת שיקע עצמו בעריכה ובחיבור ספרי-לימוד. הוא קירב ועודד יוצרים צעירים²⁵, ערך בשקידה את עתוניו "הכוכב" ו"בן כוכב", באמונה כי ישמשו "בית-חינוך לצעירי עמנו בימי אנדרלמוסיה רוחנית"²⁶, והוציא את חמשת חלקי "קורות העברים", על מנת "לתת לצעירינו ספר היסטורי, שיעורר וילבן להם את דברי ימי עמם ויורם לדעת מה נתן ישראל סבא לקדמת האנושות ומה נטל משלה, ומה עתיד הוא ליתן כשיתנער מעפר שפלותו ויחדש נעוריו כקדם".

אבל עיקר חשיבותו של לובושיצקי היא, בלא ספק, בזכות-הראשונים שלו, שמבקריו-תוקפיו התעלמו ממנה. הם לא נתנו לבם לעובדה הפשוטה אך המכרעת, כי הוא היה ראשון שיפרסם קבצי שירה לילדי ישראל, וכי לא היו לפניו משוררים לילדים, שישפיעו על כתיבתו, ומשורר המפלס בכוחות עצמו את דרכו הפיונית, אי-אפשר לו ששיריו הראשונים יהיו כליל השלמות.

"זמיר" לילדים

בצעם אותה שנה, שבה הופיע ספרו של לובושיצקי "שיר וזמר" (1903), הוציאה הוצאת "תושיה" קובץ-שירים שני, שבישר את ראשיתו של תור-הזהב בשירה העברית לילדים; היה זה הקובץ רב-ההצלחה "הזמיר", שנערך על-ידי המחנך והסופר נוח פינס (1871—1939), מי שניהל אחר-כך שנים רבות את סמינר "לוינסקי" בתלאביב.

"נתנו לילדים לחיות!" ציטט פינס את פרבל בהקדמתו רבת-העניין ל"הזמיר", ואחר-כך הוסיף וכתב: "בכמה מ'חדרינו', תחת קול בכי וזעקה, יישמע [היום] קול ששון וקול שיר, קול ילדים שמחים בילדותם, משתעשעים בשעשועים ערבים ושירים במקהלות. ובכן — באה הדרישה לשירי ילדים בשפת עבר!" וכיוון שהדרישה קיימת — ישב פינס וערך קובץ מקיף של שירי ילדים עבריים, מאת משוררים שונים, בו שם הדגש (כלשונו) על "שירה טהורה, המקובלת לרוח הילדים והבנתם, מרוממת ומזקקת את לבם, מעירה את כל הרגשות הטובים הנמצאים בנפשם פנימה". נכללו בקובץ שירי טבע ושירי חג, שירי משחק ובתי זמר (רובם תורגמו או עובדו על-ידי פינס מלועזית), מלזווים בתוויו-זמרה; ואחרון חשוב — נכללו בו שני שירי הילדים הראשונים של

ה"ג ביאליק — "גדוד בעיר" ו"זמר לשבת" — שנכתבו במיוחד בשביל "הזמיר" (בו נכללו נוכח הצלחתו הרבה של הקובץ, הופיע כעבור שבע שנים חלק שני של "הזמיר" (בו נכללו עוד שבעה משירי ביאליק וטשרניחובסקי, שנכתבו במיוחד בשבילו); ובעצם אותן שנים (תרס"ו—תרע"א) כבר ראו אור בהוצאת "תושיה" הקבצים הקטנים "שירים לילדי ישראל", שכללו את שיריהם של משוררים שהיו אז בראשית דרכם — שאול טשרניחובסקי וזלמן שניאור, יצחק קצנלסון ויעקב פייכמן ואחרים — שהצטיינו בסגולות פיוטיות מרנינות. הצלחתן של חוברות אלה הוכיחה מעל לכל ספק: לבם של ילדי ישראל פתוח סוף סוף לקלוט שירה וליהנות ממנה.

25. שלח אל "המצפה" שירו הראשון של שניאור בן ה-12 "לולא תקוותי הנעימות" (ראה: "ביאליק ובני דורו", עמ' 65).

26. ככתוב בשער גליון א' של הירחון "הכוכב" (וארשה, ניסן תרפ"ג).

"שלום לך פרת משה רבנו" לע. הלל* - דרכי היווצרות ההומור בשירים האבסורדיים

מאת גליה שיפמן

שלושה אמצעים בולטים משמשים ביצירת ההומור:

- ריאליזציה, או קונקרטיזציה, של ניבים, דימויים, מטאפורות, כינויים ותופעות לשוניות אחרות מקובלות.
- שבירת תבניות פורמליות הגיוניות; שבירה הנוצרת מן הניגוד שבין התבנית לבין תוכנה.
- שמושים בלשון ובתבניות ספרות המזמינים מראש תגובה הומוריסטית.

הפואנטה, מהווה מכנה משותף, שבעזרתו פועלים שלושת האמצעים אותם הזכרנו.

הפואנטה — מלה או קבוצת מלים הבאה בסוף רצף מלים ומהווה לו ניגוד משמעותי. לענייננו, סוף רצף מלים יכול להיות: סוף משפט, סוף בית, סוף מספר בתים או סוף השיר.

מרבית השירים ההומוריסטיים של ע. הלל כתובים בדרך המקרבת אותם אל השירים האבסורדיים הצפופים לנו מן הקלטיקה של הספרות כגון שיריו של אדוארד ליר.

יחד עם זאת, אין הם אבסורד מוחלט ונוכל, כמעט תמיד, להצביע על עקרון מנחה, שמקנה להם הגיון או חוקיות משלהם.

לצורך ענייננו אבסורד הוא: "חוסר תיאום בין התפיסה האידיאלית של הדברים, לבין מה שהם במציאות", או: "ניגוד גמור בין הנחה נתונה ובין אמת מקובלת".

נצא מתוך הנחת יסוד, כי אכן מרבית השירים בקובץ עונים להגדרה שלנו ומכאן, שהם שירי אבסורד.

ענייננו הוא בדיקת דרכי היווצרות ההומור-בשירים אלו.

* ע. הלל, שלום לך פרת משה רבנו, ציורים: אלונה פרנקל, עם עובד, 1977, עמ' 24.

השיר "משה רבנו" *

אמת מקובלת

1. פרת משה רבנו — הפושית בעלת כינוי מקובל.
2. דג משה רבנו — דג בעל כינוי מקובל.

הנחה נתונה

שני יצורים בעלי כינוי מקובל משותף (משה רבנו) מזכירים ביניהם בלשון בני אדם.

במציאות, כלומר ב"אמת המקובלת", אין כל קשר בין פרת משה רבנו לבין דג משה רבנו, מלבד הכינוי המשותף. בשיר נוצר קשר זה, תוך כדי שימוש בכינוי המשותף, על-ידי הקניית יכולת ההידבקות של בלשון בני אדם. הקונקרטיזציה של הכינויים המקובלים מגיעה לאבסולרטיזציה בבית האחרון, בו קיימת הפשטת היצורים מכנויייהם המקובלים:

"שלום לך פרת, שלום לך דג!"

המלה פרת היא התפיסה האידיאלית של "פרת משה רבנו" מאחר ובתור שכזו, אין היא קיימת במציאות. "חוסר התיאום בין התפיסה האידיאלית" של היצורים המוזכרים בשיר לבין מה "שהם במציאות" יוצר את האבסורד.

הפואנטה המופיעה בסוף השיר יוצרת את ההומור שבאבסורד. מתווספת דמות שלישית: משה רבנו. הדמות, כשלעצמה היא דמות ריאלית, המעוגנת בקונטקסט מוכר (הקונטקסט המקראי). המשותף בינה לבין הדמויות הקודמות המופיעות

* השיר "משה רבנו" והשירים שיזכרו בהמשך מופיעים בספרו של ע. הלל "שלום לך פרת משה רבנו".

"... שלדמו ...
... גמל שלמה ...
... שלמה ...
... בת שלמה ..."

גיוון מה נמצא בשיר "שפריץ". בשירים "משה רבנו" ו"גמל שלמה" ניתקלנו בתופעת הריאליזציה של הכינוי לאורך כל השיר. כאן הריאליזציה של המטא-פורה מתקיימת בבית האחרון בלבד, כלומר בפואנטה של השיר.

הסיטואציה המרכזית של השיר: ש"ל"וש חיות המתאספות ליד הנחל ומציגות עצמן, תוך התלהטות, זו בפני זו. ההכנה לפואנטה היא בבית השני של השיר הבנוי מדיאלוג, בעל איפיון ספציפי:

" — שחל!

שאג השחל.

— כחל!

ציץ הכחל.

— זחל!

זחל הזחל.

ודעתם נחה".

יש בו קצב מהיר הנוצר ממשפטים קצרים בני מלה אחת וסימן קריאה, וממשפטים בני שתי מלים — נושא ונושא, כשהנשוא הוא תמיד פועל. המצלול קבוע לאורך כל הבית, אך עוצמת ההבעה של החיות לגבי חשיבותן יורדת כלפי סוף הבית וזאת, כדי לבנות את השיא של "דעתם נחה".

השיר "חידון":

התבנית הפורמלית: מבנה תחבירי נכון הבנוי משאלה ותשובה. כמו:

— שנים ועוד שנים הם?
— ארבע.
— ארבע ועוד ארבע הם?

שאג ← ציץ ← זחל (בהתאם לגודל החיות).

בבית השלישי מופיעה הפואנטה:

"אבל הנחל,

אשר לא נשאל כלל

צחק והשפריץ עליהם —

כזאת מקלחת!!!"

היא מהווה, כמובן, גוד מוחלט לציפיות מסיוס הבית השני "דעתם נחה". ולענייננו, היא מהווה ריאליזציה של מטאפורה מקובלת "המים צננו את רוחם".

השיר "מעשה בשטיח" אינו נכלל בקבוצת השירים להם קראנו "שירים על גבול האבסורד". יחד עם זאת נוכל לראות גם בו שימוש באלמנט הקונקרטיזציה של תמונה מקובלת.

התמונה המקובלת: השטיח כחפץ דומם המונח על הרצפה.

הקונקרטיזציה: השטיח כחפץ בעל ישות משלו המתלונן על גורלו.

"שכב השטיח על הרצפה ונאנח..."

כולם בנעלים

דורכים עלי... וכו'.

ב. שבירת תבניות פורמליות הגיוניות

— ש.ש.

— אבא של אבא הוא?

— סבא... (תלמה אליגון)

שבירת התבנית הפורמלית ההגיונית הזו בעזרת התוכן.

— כמה זה קצת ועוד שליש?

— פשוט!..."

דמויות

סופרים שהלכו לעולמם

מאת ד"ר אוריאל אופק

רבקה אהרון

"אני מאמינה, שיש לכתוב לילדים כך, שהקוראים יאהבו את מה שאני כותבת למענם וייהנו מן השירים והסיפורים", אמרה לי רבקה אהרון כשלושה חדשים לפני פטירתה. ומי שראה כיצד היו ילדי השכונה מקיפים אותה ומאזינים בעיניים קרורות לרווחה לסיפורים שקראה לפניהם, לא יכול היה שלא להודות: כן, הילדים אהבו את סיפוריה.

בט' באייר תשל"ז (27 באפריל 1977) מתה רבקה אהרון — ועדיין לא מלאו לה חמישים שנה.

המשוררת רבקה אהרון נולדה בבית-שאן בכ"ד בתמוז תרפ"ח (12 ביולי 1928). רק משפחות יהודיות בודדות גרו אז באותה עיירה ערבית, וכשפרצו מאורעות תרפ"ט — והיא אז בת שנה — עברה עם הוריה לטבריה. לאחר השטפון הגדול שפקד בשנת תרצ"ד את טבריה עקרה המשפחה לחיפה, שם סיימה בית-ספר לפקידות; ולאחר נישואה למשורר זכאי אהרון עברה לירושלים והשתלמה בספרות באוניברסיטה העברית.

"התחלתי לכתוב בגיל תשע", סיפרה לי רבקה, "קצת מאוחר יותר היו כל ילדי השכונה מתאספים לשמוע באושר את הסיפורים שלי. כולם אמרו שאהיה סופרת, רק אני לא האמנתי...". אבל הילדים צדקו: סיפורה הראשון, "הנחל, הכוכב וכתת-הזהב", נדפס בשבועון "הארץ שלנו" בשנת תשי"ז; וכעבור שנה נדפס ב"דבר לילדים" שירה הראשון. מאז, במשך עשרים שנה בקירוב, פירסמה שירים וסיפורים קצרים רבים בעיתוני הילדים והנוער, רובם ככולם מעוגנים בחוויות ילדותה:

"יש לי המון זכרונות", סיפרה המשוררת, "בחלקם זכרונות מופלאים ובחלקם אימי המאורעות. השטפון, פרעות תרצ"ו, הימים בהם גרנו ברחוב היהודים בעיר התחתית של חיפה, ועוד. תמיד התעניינתי בתולדות המשפחה, ולכן נהגה אמי לספר לי סיפורים נפלאים על ההיים בעיראק, על עלייתה לארץ בראשית המאה, ועוד. אפשר לכתוב על כך ספר שלם..."

קובץ סיפוריה היחיד של רבקה אהרון הופיעה כשנה לפני פטירתה, והוא "זר חרציות" (איורים בינה גבירץ, הוצאת "יזרעאל" תשל"ו). מניין סיפורים ואגדות

הקושר את השאלה לתשובה הוא הגיון של מצלול:

קלשון
ראשון
קישון

למרות שהשיר כולו אינו בנוי על עיקרון א' דלעיל, הרי שבבית הראשון ישנה ריאליזציה של מטאפורה מקובלת "זמן רץ". "יום ראשון" — יחידת זמן המבצעת בפועל תחרות.

"מה זיקית יכולה?"

שיר המדגים בצורה בהירה מאד כיצד נוצר ההומור האבסורדי על-ידי הפואנטה של השיר. המבנה דומה לשירים הקודמים: שאלה ומספר תשובות. השאלה — מבנה פורמלי הגיוני

"מה זיקית יכולה?..."

התשובות בחלקן הגיוניות ובחלקן סותרות את התבנית הפורמלית:

"...להיות ירוקה, צהובה, חומה" — הגיונית.
"ובפורים — אפילו שבלולה!" — בלתי הגיונית.

הפואנטה נובעת מן הבית האחרון והיא היא היוצרת את ההומור האבסורדי:

"מה זיקית לא יכולה?"

לרקוד בלט עם דוד שמחה!

איזו אומללה!"

הפואנטה מופיעה בתשובה, מאחר שהיא מהווה, ניגוד תוכני לשאלה. ההגיון המקשר בין השאלות והתשובות בשיר הוא הגיון מצלולי בלבד:

"ענן"

רמת יוחנן...

זבוב

לא חשוב...

מרק

שרקק..."

מבנה דומה לשיר "ימים משגעים". המבנה הפורמלי שוב: שאלות ותשובות. שבירת המבנה ההגיוני על-ידי תכנים בלתי הגיוניים:

"— מה'תה רץ כמו משגע, יום ראשון?"

השאלה בנויה נכון מבחינת התחביר והסמנטיקה; השאלה מובילה הגיונית, למחשבה על נמען. השאלה על אוביקט המסוגל לבצע את פעולת הריצה. אלא שמסתבר כי הנמען הוא יום בשבוע, והפואנטה היא בתשובה:

"... יום ראשון

— עושה התחרות עם קלשון

מי יגיע ראשון

לקישון!"

"קלשון" ו"קישון" מהווים ניגוד של משמעות ל"יום ראשון". גם כאן ההגיון

ג. שמושים בלשון ובתבניות ספרות המזמינים מראש תגובה הומוריסטית

1. עגה המקובלת בעיקר בשפת הילדים: "פיקסה"; "ג'וק"; "טרללל"; "מפוצ-לח"; "השפריץ"; "זיפת"; "הכי פיקסה":
2. שמוש חופשי בשפה — בעיקר המצאת פעלים בעלי צלילים משעשעים: "זיחלל הזחל".

(המשך בעמוד 27)

כונסו בו, רובם ככולם מבליטים את טוב-לבו של האדם. "ניב של עצב ורוך שזור הן באגדות והן בסיפורים השאובים מן המציאות", כתבה המחברת על עטיפת הספר, "בסיפורים נמצא הווי-חיים של הווה ושל עבר, מילדות רחוקה, והחוט המשותף שבהם הוא הרקע האנושי".

שיריה הקצרים והניגוניים של רבקה אהרן מוקדשים רובם ככולם לירושלים עיר-מגוריה — לאבניה, לנופה, ולאנשיה; ויפה הגדיר אותם ב"ירושלים אחר, הלא הוא הסופר יהודה בורלא: "יש בשיריה של רבקה אהרן מן הפשטות והגדלות כאחת, ולכן גם מן החסד והברכה".

ירושלים היתה בעיניה של רבקה אהרן עיר של יונים ושלוש; לכן קראה לספר-שיריה הראשון "כנפי יונה" (אל"ף תשכ"ד), ולספרה השני קראה "חמש יונות בירושלים" (אל"ף תשל"ג); ואין זה מקרה, כי שירה האחרון, שנדפס אחרי מותה ("דבר לילדים" מ/ז 34), נקרא "יונת שלום"; בו שרה המשוררת לעיר-היונה:

עוד אשובה אל ביתי, / עוד אלטף ראשך;
שמרי, שמרי על הקן, / כי יונת-שלום שמך...

יצחק ספיבק

"כשמדברים על ספרות לילדים כעל גורם חינוכי, יש להתכוון כמובן רק לטוב ולמובחר שבספרות, הנכנס לסוג של **יצירה** — ספרות שנוצרה לשמה, הנקיה מכל מלאכותיות ומכל הסתגלות לרוחו של הילד ולטעמו". דברים נכוחים אלה, שדומה כאילו נאמרו בימינו אלה, נכתבו לפני חמישים שנה בקירוב על-ידי אחד מראשוני החוקרים והמטפחים של ספרות-הילדים העברית (נדפסו בספר-היובל של הסתדרות המורים, ירושלים תרפ"ט). כתב אותם הסופר והמחנך יצחק **ספיבק**, שמת ברמת-גן בכ"ג באדר תשל"ז (13 במארס 1977), בערב יום-הולדתו התשעים ואחת.

יצחק ספיבק נולד בעיירה הפסראבית אורהייב בכ"ד באדר א' תרמ"ו (1 במארס 1886) לאביו מגדל הטבק. ככל ילדי עיירתו למד בצעירותו ב"חדר", ואחרי לימודיו בישיבת קלוא עבד זמן-מה בכריכת ספרים. אבל כבר בנעוריו נמשך ספיבק לעבודות חינוך וספרות. הוא יסד בית-ספר עברי במושבה החקלאית דומברוביצה, ואחר-כך יצא ללמוד בקורסים הפדגוגיים בגרודנה, כדי להכשיר את עצמו לעבודת ההוראה. אותה עת עשה את צעדיו הספרותיים הראשונים, בשלחו עיבודי סיפורים ואגדות לעתונת-הילדים העבריים בגולה. לאחר שנות-ההוראה אחדות בעיירות פולין עלה בשנת 1920 לארץ-ישראל, ובמשך שלושים שנה רצופות לימד בבתי-ספר בתל-אביב, בירושלים וברמת-גן והעמיד דורות של רבבות תלמידים, עד צאתו לגימלאות.

משך כל אותן שנים עסק ספיבק בשקידה מופלאה בעבודתו הספרותית רבת-הפנים; היה מן הראשונים שחיבר מונוגרפיות וסיפורים ביוגרפיים לילדי ישראל: "השר מקוצי" (1926), "בודהא" (1933), "רש"י" (בחתימת בן-אשר, 1940), "סעדיה גאון" (1951), "דמויות בתולדות ישראל" (תשכ"ו), כרך אנציקלופדי בשם "גדולים

בישראל" ועוד. כן ערך ליקוטי סיפורים ואגדות: "עמים מספרים", "ספרי", "אווז הזהב", "מלך הנשרים" ועוד; תירגם מיצירותיהם של ז'ול ורן ומייך ריד, ש"ש פרוג וידידו זלמן רוזנטל ("גדי הפלאות", עם מבוא ביוגרפי על סופר-עורך ידי זה מקשינב, שערך בין השאר את הירחונים המשובחים "אשכולות" ו"פארן יידישן קינד") ועוד. הוא ערך וההדיר עשרות ספרי לימוד — להיסטוריה ולחשבון, לחינוך ולספרות ועוד. נוסף על אלה היה, כאמור, מראשוני החוקרים את תולדות החינוך וספרות-הילדים. בכתבי-העת החינוכיים נוכל למצוא עשרות מאמרים שלו על סוגיות אלה. חשיבות עצומה יש למפתחות הביבליוגרפיים שערך לספרות הפדגוגית העברית, שנדפסו בספר-היובל של הסתדרות המורים (תרפ"ט) ובספרו של יחיאל הלפרן "שיעורים בתורת החינוך" (שיצא בעריכתו). נוסף על אלה היה מעורכי סדרות-הילדים "לנוער", "מולדת" ו"קופת-הספר", הזכורות לטוב.

קוראי "ספרות ילדים ונוער" ימצאו עניין מיוחד בסקירתו המקיפה של ספיבק "ספרות הנוער", שקטע ממנה הובא לעיל. היתה זו, אולי, מונוגרפיה ראשונה, שסקרה את ספרות-הילדים העברית מאז ראשית המאה ועד לשעת כתיבתה (1928). אנו קוראים בה על נסיונות ולבטים, על כשלונות והצלחות, פוגשים שמות נשכחים כ"מוריה" ו"אמנות", "עת לבנות" ו"זלזלים" ועוד; והסופר-החוקר, שעקב מקרוב ומבפנים אחרי כל אותן התחלפות, כתב שם בין השאר:

"מאז היא [הוצאת-הספרים] עומדת על המשמר וממשיכה את פעולתה, כשעיניה נשואות תמיד לקראת הטוב והיפה, ובלי ליאות ומתוך עקשנות שבקדושה היא מוסיפה אריח על גבי אריח לבניין ספרות-הנעורים".
אין ספק: דברים אלה ניתן לומר גם על יצחק ספיבק עצמו.

שלום לך פרת משה רבנו (המשך מעמוד 24)

3. סוגים ספרותיים — החידה:

"חידת רגלים":

"שש רגלים, לא נחמד — ?
סרטן
גם האבא שלו
והאמא גם".

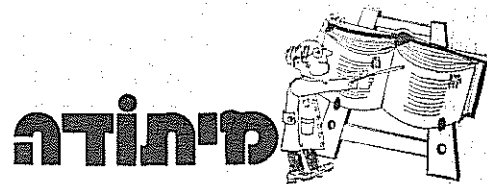
שירי "הכי":

"להשיג את סבא — בריצה.
ואת סבתא — בקפיצה.
ככה סתם לתת עצה.
אבל באמת, הכי קל זה — נוצה!"

בחידה, קיימת מראש ההתבססות על ההפתעה של הפואנטה.

*

בקובץ "שלום לך פרת משה רבנו" מופיע גם השיר "ידידינו הקטנים" והסיפור "מעשה בעפר אילים", אך שני אלה אינם שייכים לדיון זה. השיר אינו נכלל בקטגוריה של "השירים על גבול האב-סורד" והסיפור, החורג מתחום השירה, אף הוא אינו אבסורדי. ניסינו להצביע על תופעה מרכזית בקובץ שירי הילדים האחרון של ע. הלל. אך ניתן לשער שב"דיקת שירים קודמים ניתקל בתופעות דומות.

שירת ילדים בעקבות שירה לילדים

מאת צילה רון

מבוא:

אחת המטרות בהוראת שירה היא לפתח ולעורר את הדמיון היוצר של הילדים עצמם ולהוות גירוי לכתיבת שירה. ואמנם, עדים אנו לאחרונה, לנסיונות מעניינים ורבים, בכתיבת שירה בידי ילדים, כתיבה שהיא תוצאה של הוראת שירה בבית-הספר.

מתוך עיון בשירים אלה, מתברר שרוב הכותבים הצעירים, משתמשים באופן כפייטי ומאולץ בחרוז. החיפוש אחר החרוז והשימוש המופרז בו, נובעים מראיית החרוז כשם כמעט נרדף לשיר עצמו. ראייה זו, נובעת מדרך הוראת השירה בבית-הספר, בה מוצג החרוז כמאפיין העיקרי של שיר, המייחד אותו משאר סוגי הכתיבה. אך ראייה זו מוטעית מיסודה. ראשית החרוז הוא רק אחד ממאפייני השיר ולא דווקא החשוב ביותר, ביחוד בשירה המודרנית, בה אפשר גם בלעדיו. שנית, ולעניינינו הוא העיקר, האנרגיה המושקעת בחיפוש אחר החרוז (הנובע מראייה זו) מונעת את הכתיבה היוצרת והספונטאנית של הילדים.

עלינו, אם כן, לחשוב על דרך הוראה שתבליט את מהות השיר, באמצעות אפיונים אחרים ולא דווקא באמצעות החרוז. כמו כן, יש לחשוב על דרך שתכוון את הכתיבה היוצרת של הילדים תוך עידוד הספונטאניות ושמחת היצירה, שמחה המלווה כל משחק ילדים הנערך באופן ספונטאני וחופשי.

כדי לעורר דיון בנושא זה, אציג ניסוי קטן וקצר, בהכוונה לכתיבה יוצרת של שירה. הניסוי נערך בכיתה ד', בעקבות ניסויו של קנת קוך¹, (משורר אמריקאי בן זמננו) המתואר בספרו: "משאלות, שקרים וחלומות..." בו תיאר כיצד לימד ילדים לכתוב שירה.

1. Kenneth Koch, *Wishes, Lies and Dreams: Teaching Children to Write Poetry*, N. Y. 1970.

בהזדמנות זו, רצוני להודות למר ס. יזהר, על שהסב את תשומת לבי לספרו המאלף של קנת קוך, העשוי לעורר את יוזמתם של מורים רבים אחרים.

פרק א': על הניסוי של קנת קוך

נשים לב לשמו של הספר המתאר את הניסוי, ונגלה את שני העקרונות היסודיים שהינחו אותו.

א. בכתיבת שירה, יש משום הבעת משאלות, שקרים וחלומות, (ולא עיסוק בחריזה).

ב. יש ללמד ילדים לכתוב שירה ולא לסמוך על הילדים עצמם שיכתבו ללא הכוונה.

מתוך עיון בספר עצמו, מתברר שקנת קוך, מבליט מהויות אחרות של שיר, המתבססים על המשחק ב"כאילו", ביצירת משאלות, שקרים וחלומות, זאת-אומרת, ביצירת צירופים של רעיונות ורגשות מעניינים ומקוריים החורגים מתחומי הממשי והאפשרי. כמו כן, צירופים מקוריים אלה, בנויים במבנה של תקבולות, השוואות וחזרות, חזרות על מלים, על דמויים, על צלילים וצבעים וחזרות על מבנים שלמים של צירופים, היוצרים את הריתמוס הפנימי של השיר, שאינו קשור דווקא במשקל הפורמלי והפדנטי.

לדעתו, לימוד של חזרות על מבנים, מלים וכו' מקל על לימוד כתיבת שיר בידי ילדים. החזרות הן טבעיות לצורך הילדים והן מאפשרות לילדים לחלק את השיר ולבנות אותו שורות שורות, לתת לו מוסיקליות ללא צורך בחרוז ובמשקל העומדים כמכשול בדרכם. ואמנם קנת קוך, הורה לתלמידיו — שלא לחרוז. וכאן אנו עוברים לעיקרון השני.

לדעתו של קנת קוך, יש צורך בשיעורים מיוחדים, בהם ילמדו הילדים לכתוב שירה. כשם שיש שיעורים מיוחדים לציור, לריתמיקה ולמוסיקה, בהם מתנסים הילדים למעשה באמנויות הללו. וכשם שאין מסתפקים באמנויות האחרות בראייה ובשמיעה בלבד, כן אין להסתפק בהוראת שירה בקריאת שירה בלבד. לדעתו, ילדים יכולים ללמוד אספקטים מסויימים שבשירה, המודרנית דווקא, המתאימים ליכולת היצירה של הילדים, ויחד עם זאת שתהיה ספונטאנית, טבעית וגם אסתטית.

כיצד לימד? בתחילת כל שיעור, הציג לפני הילדים, תבנית של משפט, תבנית שחזרה על עצמה מדי פעם, שלתוכה יכלו הילדים לצקת אין סוף אפשרויות. כמו כן, מדי פעם, העשיר את הנושאים השונים, באספקטים נוספים של השירה הן בתחום הלשון הציורית כמו: דמויים, מטאפורות ונונסס אחרים, והן בתחום הלשון המוסיקלית כמו: אליטרציות, צלילים אונומטופיאיים, ממקדים ומתנגנים.

בדרך זו, נעשו שתי פעולות בבת-אחת: 1. הכוונה ברורה ע"י הצגת תבניות מוגדרות. 2. יצירת אווירה חופשית המאפשרת פורקן לדמיון הרב כיווני של הילדים. דרך זו יכולה לרמוז למורה כיצד יש להפעיל יצירתיות בשטח כל שהוא בכיתה. לא נתינת חופש ללא סייג כמו: "עשו מה שאתם רוצים", אלא להיפך, נתינת חופש בתוך מסגרת מחייבת שהיא בעלת משמעות לילדים. מסגרת ההופכת להיות מעין פיגום עליו ניתן לבנות בניינים בעלי צורות שונות ומעניינות.

להלן אחדות מן התבניות המסגרתיות שנתן לילדים בתחילת הדרך:

תוך כדי כתיבה, עברתי בין הילדים, קראתי בקול תחילתם של שירים, על מנת לעודד ולדרבן ילדים נוספים, בעת הצורך הפניתי שוב את תשומת הלב למקצב ולשורה. למרות שהיה זה שיעור ראשון, קיבלתי שירים מרוב ילדי הכיתה. מורת הכיתה נתבקשה לשכפל את השירים ולערוך אותם בחוברת אחת, כפול מספר הילדים, על מנת שכל אחד מהם יוכל לקבל את שירי חבריו ולהביאם הביתה לכבוד שבת.

בשירים אלה, אמנם לא בלטה ראיית העולם הדמיונית של הילד הקטן, כפי שזה התבטא בשיר של מירה מאיר, אך הילדים כתבו בהנאה רבה מה שהעלו בדמיונם, אם כי במישור הריאליסטי בלבד. משום כך, החלטתי לכוון בשיעור השני, את הראייה הדמיונית ע"י הכוונתם כלפי העתיד, כשהנושא יהיה **משאלות** ולא **זכרונות**. (ראה שיעור שני).

להלן שנים מתוך שמונה עשר השירים שנכתבו:

כשהייתי קטן ופעוט / אהבתי / לרכב על סוס; / ודהרתי / לאורך הרהוב / וצעקתי / בקול גדול: / דיו דיו / סוס שלי.
כשהייתי קטנה ופעוטה / אהבתי / מאד לשחק עם בובה. / היתה לה סיכה / אחת אדומה / וצמה שחורה / יפה וגדולה. / קראו לה כינרת / כי זה היה שמה, / אך מדוע אבדה לי? / ולעולם לא חזרה? / הבובה שהיתה לי / קטנה ופעוטה.

שיעור שני:

בתחילת השיעור קראתי לפני הילדים מתוך החוברת ששוכפלה. הילדים נהנו מאד מן השירים, צחקו והגיבו בהומור למה שכתבו וביקשו את השירים לעצמם. ואכן בסוף השיעור קיבל כל אחד מהם חוברת שירים שכתבו בשיעור הקודם.
כפי שנאמר, הצבתי לי כמטרה בשיעור זה, לעורר את הדמיון ע"י הכוונתם לעתיד. הגירוי לכתיבה היה השיר של לאה גולדברג "כובע קסמים". קראתי את השיר באזני הכיתה, שוחחנו עליו בקיצור רב. תשומת הלב הופנתה למשאלה שבתוך משאלה. כובע קסמים, שדרכו ניתן למלא משאלות לב שונות. הילדים נתבקשו להעתיק מן הלוח את התבנית הפותחת:

"כל הימים כל הימים

חולמת אני על..."

ולחוש את המקצב העולה מן התבנית הזו, המוליכה להמשך בכיוון מסוים. המחשנו את המקצב במחיאיות כפיים ובהמהום הברות שונות. הילדים נתבקשו להעלות בדמיון, משהו מעין כובע קסמים שיתפקד כמוהו.
כשהתחילו לכתוב, נתבקשתי הפעם ע"י הבנים, לשנות את התבנית ללשון זכר:
"כל הימים כל הימים / חולם אני על..."
גם הפעם ראיתי בכך מעורבות חיובית בנושא הכתיבה.

4. מתוך: לאה גולדברג, **מה עושות האילות**, ציורים אריה נבון, ספרית פועלים, 1976, עמ' 68-71.

כפי שצפוי היה מראש, הופעל הפעם דמיון רב יותר מאשר בשיעור הקודם. הפעם לא הגבילו הזכרונות את האפשרות של העלאת דמיונות מתחום הבלתי מתקבל על הדעת. להלן שני שירים מעשרים ושלושה, שנכתבו בשיעור זה:

כל הימים כל הימים / חולמת אני על ניר פלאים. / הוא יביא אותי / מעבר לים / שאראה איד כולם / כותבים את שירים. / הייתי רוצה / לטפל בבובה / שפתאום תהפך לאמת. / אך איפה אך איפה / אותו ניר פלאים? / הייתי רוצה, / שכל הילדים / יסתכלו עלי כתמהים. / אך שוב נזכרתי / הלום חלמתי. / איפה הוא איפה הוא / ניר הפלאים? / הוא היה מביא לי / את אחיו המסרק / ואחיו המסרק רק / ילחש לחישה, / והנה שערי יגלוש / מין גלישה... / אך איפה הוא איפה הוא / ניר הפלאים?

כל הימים כל הימים / חולם אני / על כובע קסמים. / על כובע כזה שיעשה / כל מה שאני רוצה / שיעשה שיהיה שלום בעולם, / שהארץ תשקוט / ושלא יהיה שפיכות דמים / ושיהיו אנשים הגונים ושירים. / אך חלום זה חלום, / הלואי ויכולתי / משאלתי הגדולה / והענקית.

שיעור שלישי:

גם שיעור זה נפתח בהקראת שירי הילדים מן השבוע הקודם. גם הפעם נהנו מאד והגיבו בקריאות התפעלות או קריאות בקורניות. קריאות שהביעו הזדהות עם המשאלות של חבריהם כמו: "הלואי והיה גם לי אח קטן, אני מת שיהיה לי אח קטן, אך מה אני יכול לעשות?". או קריאות שהביעו לגלוג כמו: "הבנות חושבות רק על תכשיטים ושמלות, לא אכפת להן דברים אחרים כמו שלום בעולם. רק הבנים כתבו על משאלות לשלום". המשאלות של הילדים נתקבלו ברצינות גמורה, כנראה אף נכתבו מתוך כנות.

בשיעור זה, התכוונתי להפעיל עוד יותר את הדמיון ואת המשחק ב"כאילו" בעיקר בהעלאת מציאויות בתחומי הבלתי אפשרי. לכן הצעתי פתיחות שונות בתבנית של: "אני ציפור שבגן", "אני העץ שבגן", או "אני הרצפה שבחדר!" וכו'. אחד הילדים העיר שהוא אינו רוצה להיות משהו אחר מאשר בן-אדם, חששתי שילדים נוספים ילכו בעקבותיו ולכן הצעתי אפשרות נוספת להפעלת הדמיון. קראתי לפנייהם את שירו של ע. הלל "לא יאומן כי יסופר". הילדים נהנו מאד וצחקו למשמע האבסורדים. הילדים נתבקשו לנמק מדוע הם צוחקים. התברר שהצחוק נובע מהצירופים שאינם מתקבלים על הדעת כמו: גשם עולה מן הארץ לשמים, שזה מעין עולם הפוך. לפי השיר הזה ניתן היה לעסוק בחיבור אבסורדים ללא צורך להיכנס לעורם של דברים אחרים, דבר שהקל על מספר ילדים להתבטא באופן חופשי יותר, ללא צורך בהזדהות מלאה.

נבחרה התבנית הפותחת "מי ראה ומי שמע / ... המזכירה את התבנית הפותחת והחוזרת בשיר של ע. הלל. הערתי, שאני בטוחה שהילדים עצמם יוכלו לחבר אין סוף דברים מצחיקים ומשעשעים בלא לחזור על הרעיונות של ע. הלל. כמו כן הוצע להם שלא לחזור על הרעיון שבסוף השיר, שכל זאת הוא ראה בחלומות.

5. מתוך: ע. הלל, **בוקר טוב**, ציורים מיכל אפרת, הקיבוץ המאוחד, 1976, עמ' 18-19.

שיעור זה היה ער ביותר. לא היה ילד שלא כתב. הילדים נהנו מאד תוך כדי כתיבה ובקשו לקרוא לפני הכיתה את אשר כתבו. היו ילדים שלא ויתרו גם על התבנית שהוצעה להם ראשונה, והם כתבו שני שירים. הפעם היו השירים מלאי דמיון. להלן דוגמאות של האבסורדים מתוך עשרים וארבעה שירים שנכתבו בשיעור זה:

מי ראה ומי שמע / בשמים חגיגה, / והאדמה רוקדת / עם אחד שבמשמרת / ועוד ראיתי ושמעתי, / על הכביש עומד עמוד / הפסים על המכונית, / מוודה לה מזמרת / הבגדים בכיס חבויים, / מי ראה ומי שמע / מעשיה כה חמודה.

מי ראה ספר קורא / סיפור מעגין, / ולוח צוחק / צחוק מתגלגל. / וחברות בלי אנשים מתנגשים זה בזה.

מי ראה, מי ראה ? / תלמידים מלמדים את המורה. / ומי ראה אבטיח שהותך סכין / ומי ראה לוח כותב על גיר / וכדור מתגלגל / מקיר אל קיר ;

מי ראה סוס מעופף / ממש מרחף / יושב על ענן / קורא לו בנחה / בינתיים מוריד לו / הענן, גשם משמים.

ומי שמע על / המקרר שנאנה וגונח : / "הוי מה הם כאן ורותח !" / והילד הקטן — "אוי מה הם / אני קופא כאן !"

מי ראה ומי ראה / סוס קורא תידה ? / חידה מצהיקה. / מי ראה, מי ראה / בית עם רגלים / נוסע על אופנים / ודג דגים במים. / מי ראה ?

שיעור רביעי :

בשיעור זה, התכוונתי לשלב את מטרות השיעורים הקודמים. להציג תבנית של משאלה אישית כגון : "הלוואי והייתי...", תבנית העשויה לעורר אף דמיון פרוע ביותר. ולהציג תבנית אלטרנטיבית לאותם הילדים שלא יהיו מוכנים להיחשף בכל ליבם. תבנית יותר כללית, שתעביר את הילדים לעולם הדמיון והפלאים.

לשם כך, קראתי באוזניהם את השיר של לאה גולדברג "פלא עץ". בחרנו בפזמון החוזר של השיר (בהשמטת המלה עץ) כתבנית בשביל השירים שנחבר בכיתה : "פלא פלא פלא / אלף פלא עד אין"

בדרך כלל נתפסו הילדים לדמיון באופן כללי, מבלי להיות כבולים למשאלה שבשיר (עץ המצמיח נעליים וערדליים, כדי שבגשם ובכפור לא יהיה בהם מחסור). הפעם היה קשה לנתק את הילדים מן השימוש המכוון בחרוז, אולי בהשפעת השיר המחורז של לאה גולדברג. הם החליטו שזה יפה ושזה משעשע, לכן היו הפעם שירים שבהם הורגשה חרזנות גרידה.

אגב, אחד הילדים העיר לגבי התבנית "הלוואי והייתי..." שהוא אינו מוכן לכתוב מה שהוא רוצה להיות, כי זה סוד. עניתי לו שהוא יכול לכתוב בצורה כזו שעדיין זה ישאר בגדר סוד. פשוט לעטוף את הענין בתחפושת ע"י שימוש בדימויים. נראה לי, שזו דרך יעילה לעורר את הצורך בשימוש במטאפורות, אך בתנאי שהילדים יהיו

6. מתוך : לאה גולדברג, מה עושות האילות, ציורים אריה נבון, ספרית פועלים, 1976, עמ' 84-87.

מאומנים קודם לכן בהבחנה במטאפורה וביכולת ליצור אותה ; במה שעדיין לא הספקנו לטפל ולצערי לא היה מקום לכך בשיעור הזה. להלן אחדים מן השירים שנכתבו בשיעור זה :

פלא פלא פלא לץ / אלף פלא עד אין קץ ; / לץ קטן יפה עיניים, / מתעופף לו בשמים. / פלא פלא פלא לץ / אלף פלא עד אין קץ ; / בוקר בוקר מתעורר הוא, / וקורא לי "בוקר טוב" / לבית-הספר אין נוסעים / אומר הוא : הוקוס פוקוס / ומיד עפים טסים. / בצהרים עד ערביים, / מתקן הוא הגרביים / וצועק כמו מטורף / "אוי שברת לי האף". / פלא פלא פלא לץ / אלף פלא עד אין קץ.

פלא פלא פלא קוף / אלף פלא עד אין סוף, / בקרקס מציג הוא, / את כולם מצחיק הוא ! / הוא יוצא לו במחול / בשבת וגם ביום חול / משתעשע כרוזיר / ורוקע כחזיר / וכולם מתפוצצים... / פלא פלא פלא קוף / אלף פלא עד אין סוף.

פלא פלא של פרחים / מצמיחים עלים גדולים. / עליהם נוכל לשבת / ולשחק שם ברכבת ; / ובלילה — חושך בא / העלים אז כמו מיטה. / אך היום הוא יום / עצוב / העלים נבול נבלו...

הערה לסיום :

בשיעור הראשון דנו בכיתה במהותו של שיר, לשם כך הבאתי את השיר של מירה מאיר "כשהייתי קטן ופעוט". (ראה שיעור ראשון).

אך בכיתות גבוהות יותר אפשר להביא את רשימתו הקצרה של עגנון "עם לבי" מתוך "אלו ואלו" ע' ש"ה הוצאת שוקן תש"ך מהדורת הארץ.

מתוך הרשימה הזו מתברר ששיר אינו חרוזים, ואף אינו מלים, ואינך רעיון אלא לב. להלן הקטעים האחרונים של הרשימה :

"וימצאני לבי וירא כי עצב אנוכי. ויאמר לבי אלי. מה לך עצוב. ואספר ללבי כי הלכתי אל החרוזים והמה שלחו אותי אל המלים וישלחוני המלים אל הרעיון והרעיון שלח אותי ריקם, ולא אבה ללכת עמי. ואני הן חפצתי לעשות שיר לשולמית היפה בבנות ליום הולדתה. ועתה איככה אעשה את השיר ואיככה אשוב אל המלים ואל החרוזים ורעיון אין עמי. וירא לבי ויאמר, אנכי אהיה עם פיך ועשית שיר לשולמית היפה בבנות, כי אוהב אני את שולמית ואת שיריך. עודנו מדבר עמי ויגע על פי, ואשיר שיר לשולמית היפה בבנות ליום הולדתה כאשר לא שרתי עד הנה ברעיון ובמלים ובחרוזים, כי לבבי היה עמי ועם פי".

כאן מופנה תשומת לבנו אל האמת השירית ואל ההשראה הנדרשת לשם כתיבת שיר. הדבר מתחזק מן השימוש בצרופי מלים וברימוזים מן התנ"ך הקשורים בהקדשתם של נביאים.

עכשיו אחר הרהור שני, אני שואלת את עצמי : האם אין בכך סתירה לכל מה שנעשה בניסוי, שהפך את כתיבת השיר לשעשוע ולמשחק ? או שמא בכל זאת הושקע בכתיבה זו ליבם של הילדים, ואת אשר כתבו, כתבו בכנות ? !
ועתה לאחר הרהור שלישי אני שואלת את עצמי : האם אין בגרימת ההנאה בכתיבת השירים, הצדקה לעסוק בכך אפילו ללא השראה ?

הוראת שירה לילדים

מאת נילי לוצקי

באילו דרכים ו"כלים" להשתמש כדי ללמד שיר? כיצד לטעת בלב התלמידים את הבה, הנאה וחוויה בהוראת שירה? להלן דוגמאות מתוך עבודתי עם תלמידי שיש בהן תשובה חלקית לשאלה:

השלב הראשון בהוראת שירה הוא: הבחנה בין קטע סיפורת לשיר.

על הלוח כתבנו בצד האחד שיר וממולו, בעזרת עבודה קולקטיבית של התלמידים, הפכנו את השיר לסיפורת.

השיר: "יונתן הקטן"

יונתן הקטן	אוי ואבוי לו לשוב,
רץ בבוקר אל הגן.	חור גדול במכנסיו.
הוא טיפס על העץ	על העץ הוא טיפס,
אפרוחים חיפש.	אפרוחים חיפש.

קטע הסיפורת: ילד קטן, יונתן שמו, ביקר בגן הילדים. למרות היותו קטן, היה עליו לציית למערכת החובות שהוטל לו עליו. ביניהם: לא לאחור. כנראה שיר נתן הקטן הירבה לאחר. בוקר אחד התעורר מאוחר. הוא פחד שיענישו אותו

ולכן, רץ לגן. בדרך לגן ראה עץ. הוא טיפס עליו וחיפש אפרוחים. אולי כדי להביאם לגננת כהצדקה על איחורו? או לי טיפס על העץ מתוך סקרנות ויצר הרפתקנות? אתרע מזלו של יונתן השובב ונקרעו מכנסיו. איך שלא יהיה. הוא לא יוכל להמלט מעונשו. "אוי ואבוי לו לשיר בב". אילו היתה זו הפעם הראשונה — ניחא, אפשר לסלוח. כנראה, שמעשי הקונדס של יונתן השובב חזרו ונישנו, ולכן: "אוי ואבוי".

שאלה: מה ההבדל בין השיר ובין הקטע הפרוזאי?

התלמידים ציינו שהתוכן בשניהם זהה. הדברים השונים: (1) בשיר, השורות קצרות. (2) חלק מהם ידעו להבחין בחריזה בין השורות. (3) בשיר יש מקצב. (4) הקטע הפרוזאי מפורט יותר מהשיר. הפירוט מתבטא בכך שלא נאמר בשיר מדוע רץ יונתן הקטן אל הגן? מדוע טיפס על העץ וחיפש אפרוחים? כיצד נקרעו מכנסיו? מדוע ייענש?

הלשון בשיר היא בדרך כלל אמנותית יותר. בעזרתה מנסה המשורר להעביר אלינו, הקוראים, רגשות חוויות, התרשמויות, הן נועדו לגרום לנו הנאה. הלשון השימושית משמשת את האדם כדי להרדיע משהו, להסביר משהו למישהו, למסור דו"ח, לשכנע.

לאחר הדיון הוצגה לפני התלמידים רשימה של משפטים והם נתבקשו לסמן את המשפטים, שלדעתם נלקחו משיר ולנסות להסביר בעל-פה. על סמך מה החליטו לשייך משפטים מסויימים לשירה.

המשפטים הם:

- א. החליל, הוא פשוט ועדין, וקולו כמו קול של הלב.
ב. החליל הוא כלי נגינה עשוי עץ, או מתכת.
ג. נעים להאזין לנגינת החליל.
- א. הפרפר — הוא אחד מבעלי-החיים היפים ביותר.
ב. הפרפר עף מפרח אל פרח. יש פרפרים שניזונים ממיץ פרחים, או מאבקתם.
ג. הפרפר — פתק אהבה מקופל לשנים — מחפש כתובת של פרח.
- א. הגשמים ירדו במשך שלושה ימים ללא הפוגה.
ב. שלושה ימים דפקו גשמים על לב האדמה.
ג. סוף, סוף ירד הגשם הראשון. כמה צפינו לו!

מעניין, שהתלמידים זיהו את הלשון האמנותית, שהתיאורים בה מרשימים ועשירים יותר. עדיין, לא ידעו לציין דימויים, או השאלות, אך התיאור "הפרפר —

פתק אהבה מקופל לשנים", מצא חן בעיניהם יותר מאשר "הפרפר הוא אחד מבעלי החיים היפים ביותר". לדעתם, המשפט האחרון הוא כמו תיאור הלכות מספר טבע ולא מספר שירים.

תפקידן של המילים והאותיות החוזרות בשיר; האונומטופיה.

כדי להבהיר מהו תפקידן של המילים ושל האותיות החוזרות בשיר הבאתי לפני התלמידים את השיר הבא:

רוח, רוח, רוח, רוח,	הוי, חבל, חבל, חבל,
בפרדס גפל תפוח.	על תפוח שנפל.
הוא נפל מראש העץ,	שנפל מראש העץ
הוא נפל והתפוצץ.	שנפל והתפוצץ.

לתלמידים נתנה העבודה העצמית דלהלן, כאשר השלב הראשון היה קל וגם תלמידים חלשים יכלו לקחת בו חלק:

(1) מצא מלים חוזרות בשיר. מהן? העתיקן למחברתך. כמה פעמים חוזרת כל מלה? סמן כל מלה חוזרת בצבע אחר.

התברר שהמלה רוח חוזרת 4 פעמים בשיר. המלה נפל חוזרת 6 פעמים. המלה חבל — 3 פעמים.

(2) מהי משמעות המלים החוזרות? הרוח שנשבה היתה חזקה במיוחד, רוח סוערת בחורף. התפוח שנפל מתקשר למלים: "אוי" ו"חבל", וביחד נוצרת הרגשת הצער של החקלאי, עמו מזדהה המשורר, שגם היחיד חשוב לו (דין פרר טה כדין מאה). המלים החוזרות בשיר באות לשם הדגשת יתר, להבלטת חשיבות הדברים.

שאלות מנחות :

— מה עושה הרוח ?

הרוח נושבת. הרוח שורקת.

— תארו את המית הרוח.

התלמידים בטאו את הרוח השורקת :

ש... ש, ר... ר, ו... ו, ל... ל.

— בואו, נסמן בטושים צבעוניים את

האותיות המתארות את נשיבת הרוח.

התלמידים סימנו כל אות בצבע אחר :

ר, ו, ל, ש, נ.

— מה קרה לתפוח ?

הוא נפל מראש העץ והתפוצץ.

— תארו את קול התפוצצות התפוח.

התלמידים בטאו את קול ההתפוצצות

באות צ' ושוב סימנו את האות בצבע.

השאלות המנחות הובילו אותנו להב

חנה באמצעי אמנותי חדש — האנומ

טופיה, דהיינו מילים או אותיות שבצ

לילן ניתן לשמוע חיקוי לקולות הטבע.

לשם הבהרת הענין נעזרתי בקטע מס

פרו של אברהם שלונסקי. — "עלילות

מיקי-מהו" :

"זי המים אל השוקה,

באו פתע בשיקשוקה.

שוקו, שוקו בשיקשוק,

בחביה פגע הישוק".

האותיות החוזרות והבולטות הן : ש,

ק, אשר יחד הן מעניקות לנו את קול

שיקשוק המים.

לסיכום :

1) התלמידים למדו להבחין בין שיר

ובין קטע פרוזאי. התלמידים "תר

גמו" את השיר לפרוזה.

2) התלמידים למדו להכיר כלים רא

שונים המצויים בשיר : מילים חוז

רות וחשיבותן, אותיות בעלות מש

מעות מיוחדת. ותרומתן למוזיקא

ליות של השיר.

הדימוי והשאלה בשיר

ראינו שהשירה מוצמצמת מהפרוזה.

עתה נראה שאת הדברים הסמויים,

מאתנו הקוראים, משלימים אמצעים

אמנותיים שונים ביניהם : הדמויים וה

השאלות.

הדימוי :

נעין בקטע מתוך השיר "החליל" מאת

לאה גולדברג, המופיע בהפרה "מה ער

שות האילות ?" :

החליל הוא פשוט ועדין,

וקולו כמו קול הלב.

כשכשוך הפלגים, כמו שיר ילדים,

כמשק הרוחות בפרדס מלבלב —

החליל".

בקטע זה מתפעלת המשוררת מהחליל,

למרות היותו כלי נגינה פשוט. המנגינות

(קול החליל) המופקות ממנו הן רבגו

ניות :

א) כמו קול הלב — דפיקות הלב,

מחשבות הלב.

ב) כשכשוך הפלגים — כמו פלגי מים

משכשכים פעם בשטף, פעם טיפין, טיפין,

כך מנגינת החליל.

1. חשוב מאד שהמורה יציין שלא כל האותיות

שבשיר תורמות להבנת יתר של השיר ויביא

דוגמאות אחדות להבהרת הנושא. כדאי לעיין

במאמרו של בנימין הרושובסקי : "האם, יש

לצליל משמעות ? לבעית האקספרסיביות של

תבניות הצליל בשירה" שנדפס בכתביהעת

"הספרות", כרך א', חוברת מספר 2, תשכ"ח.

ג) כמו שיר ילדים — יש בשירי ילדים

תמימות וקסם מיוחד, וכך גם בצלילים

המופקים מהחליל.

ד) כמשק הרוחות בפרדס מלבלב —

כקול הרוח בפרדס פורח, המעבירה אלינו

ריחות נעימים ומשכרים, כך מנגינת הח

ליל.

המסקנות :

1) ניסינו להשמיט את התאורים ה

ני"ל ותאור החליל התקבל יבש כלשון

שימושית.

2) מתאור הליל "פלשנו" לתחומים

שונים ואחרים — ארבעה במספר, וקי

בלנו תאור עשיר. ראינו עד כמה מתאימה

ההגדרה : "השירה אומרת הרבה במעט

מילים".

3) הדימוי, הוא צורת ביטוי עקיפה

הפונה יותר לחושים מאשר להיגיון. את

הדימוי בשיר קל לאתר בעזרת האות :

כ', המלה : כמו. כ'הדימוי, או כ' הדימ

יון.

דוגמה נוספת לדימוי : כעננים שחורים

ביום חורף, כן היה מצב רוחי ביום שני.

נושא א' : העננים השחורים.

נושא ב' : מצב הרוח.

המכנה המשותף : הצבע השחור והקר

דר מתחום הטבע, שפלש לתחום האישי

— מצב הרוח. האם, נאמר במפורש שמ

צב רוחי היה קודר ועצוב ? לא. אך, הענ

נים השחורים והכבדים גרמו לתחושה

של עצב, כאשר טיפות הגשם הן כדמעות.

ההשאלה — ההשאלה הודגמה בקטע

מהשיר "אור וצל" מאת לאה גולדברג,

המופיע בספרה "מה עושות האילות :

"בגני, בצידה של מרפסת,

אור וצל שיחקו בתופסת

בא הרוח דפק באילן :

"רוצו היש !" זה היה הסימן.

ממהר-אץ הצל השחור

ואיננו משיג את האור.

והאור — הוא עליז ושמח.

ובורח, בורח, בורח.

והרוח פזמון מפזם

ומאיץ, ומאיץ בשניהם".

בשפה היומיומית שלנו אנו מרבים

להשתמש בהשאלות, ואיננו יודעים למ

עשה שזהו אמצעי אמנותי. לדוגמה : רג

לי ההר, לב היער ; עורק תחבורה. האם

יש רגלים להר ? האם יש ליער לב ?

לתחבורה — עורק ? מה עשינו ? השאלנו

עצמים מתחום אחד והעברנו אותם לת

חום שני ומנוגד זוהי ההשאלה. היא

משמיטה את כ' הדימוי, אן כ' הדימיון

ויוצרת מציאות חדשה הרבה יותר חזקה

ומרשימה.

הקטע משירה של לאה גולדברג : "אור

וצל" עשיר בהשאלות. האם, האור והצל

משחקים בתוספת ? לא, השאלנו את

תחום המשחק מעולם הילדים והעברנו

אותו לתחום הטבע. גם הרוח אינו דופק.

גם האור, העליז והשמח הושאל מתחום

אחר. וכן הרוח המפזם כביכול פזמון.

ההשאלה עשירה בדמיון, והדימיון,

על-פירוב מרתק אותנו ומרשימנו.

תפקיד הצבעים בשיר.

כדי להבהיר לתלמידים מהו תפקיד הצ

בעים בשיר הבאתי לפניכם את השיר

"תמונה" מאת פניה ברגשטיין, המופיע

בספרה "שיר ידעתי" :

- 1) מן הקיר אלי ניבטת תמונת-נוף קטנה. תכול שמים בה ומים, לובן עננה.
- 3) בית-מידות לבן רוגע, גג לו אדמדם. מאורת-כלבים דוממת, אין רואים אדם.
- 5) אהלך בדמי היער, אחפש שבילים, וזרים יפים אקלע לי מזהב עלים.

7) ויצחק בראי המים, ברצי זהב. לי תמונה על קיר החדר, תכול שמים, לובן-עב.

עבודה לתלמידים :

1. מהם הצבעים המופיעים בשיר ? — יש צבעים גלויים כמו : תכול, לבן, אדמדם, זהב. ישנם צבעים סמור-יים כמו : אילנות שצבעם ירוק, גז-עים שצבעם חום.
2. מהי האווירה המשתמעת לדעתכם מהשיר ? — אוירת שקט ושלוה.
3. בואו, נמצא נוסף לצבעים גם מילים המתארות שלוה ושקט. — רוגע, דוממת, הרש, דמו.

תמונת הנוף הקטנה והדוממת כל-כך השפיעה על המשוררת, עד שהיא מתייחסת אליה כאל דבר חי. היא הצליחה להחיות את התמונה. גם בתמונה וגם ביער — אילנות. גם בתמונה וגם במציאות — דוגית. ראי המים הופך את התמונה והמציאות לאחד.

- 2) אילנות בדים יפרושו וגזעם זקוף. דוגיות לי תצפינה שם, בין קני הסוף.
- 4) עוד מעט אקומה חרש, ואתיר דוגית, ואחליק על פני המים, ואפליג בה קלת-ניד.
- 6) ואביא אותם החדרה, לתמונה אראם. והיער יתחיד או, והיער יכירם.

לסיום, התבקשו התלמידים לצייר את התמונה המתוארת בשיר ולהשתמש ב-אותם צבעים. רוב הצבעים המתוארים בשיר הם צבעים בהירים המשרים אוירת שלווה. כמו כן התבקשו התלמידים לצייר את ההשאלה : "והיער יתחיד לו", והתחייכתי למראה דמיונם. לדוגמה : במקום עלי פרח — פרוץ מחייך של אדם והמ-שכו גבעול. ושאר ציורים כידי הדימיון הטובה עליהם.

שאלת השאלה : האם, תמיד צבעים בהירים משרים עלינו אוירת שלווה ?

בשיר "הילדה איילת", מאת קדיה מר-לודובסקי, לדוגמה, מופיעים צבעים כ-הים : שחור מפית, עשן. אבל נמצא גם הרבה צבעים בהירים כמו : כחלחלת, אור לרוב, חול צהוב, כנפים — לובן צח. מה תפקידם ? הרי אוירת השלוה והנועם אי-

השירה" (עמודים 56—57) אותו הפנית אל התלמידים.

1. האם הרבית בילדותך לשמוע פרקי שירה נקראים עלידי הוריד, או מוריד ?
2. האם בספרייתך האישית, או בארון הספרים בביתך, ישנם ספרי שירה ?
3. האם מאזין אתה ברצון לתכנית קריאת שירה ברדיו ?
4. האם צופה אתה בתוכניות קריאת שירה בטלביזיה ?
5. האם מעיין אתה בשירים המופיעים בעיתוני ילדים ?
6. האם קורא אתה ברצון ספרי שירה ?
7. האם נוהג אתה לפעמים לקרוא להנאתך פרקי שירה בקול רם ?
8. האם אהובים עליך שירים מסויי-מים, שאתה חוזר לקרוא אותם ברצון ?
9. האם זוכר אתה בעל-פה שירים ה-אהובים עליך ?
10. האם ניסית לכתוב שירים בעצמך ?
11. אילו נפתח בבית-הספר חוג להוראת שירה, האם היית מעוניין להשתתף בו ?

התוצאות הראשונות לא היו מעודדות. מרבית תלמידי הכיתה היו טעוני טיפות, הוריהם לא קראו לפניהם פרקי שירה בילדותם. מעט מאד תלמידים התענינו בשירים המופיעים בעיתוני ילדים. בקי-צור, רובם היו אטומים להוראת שירה, להוציא מספר מצומצם של תלמידים בעלי חוש פיוטי, הכותבים שירים וסיפורים. רוב התלמידים אמרו שהיו מעוניי-נים להשתתף בחוג להוראת שירה. נראה לי, שהדבר החשוב ביותר הוא להקנות לתלמידים יחס חיובי ואהבה

נה מצויה בשיר, אך הצבעים הבהירים מבליטים את הניגוד בין השחור, בין חייה הקודרים והמציאותיים של הילדה איילת, ובין האור הזוהר לו היא נכספת. הצבעים הבהירים מהווים מעין אתנחתא לקורא. הם מהווים שקט שלפני הסערה, ואחרי השלוה, אם מופיעה סערה, הרי שקל יותר לקלוט אותה.

צבע מסויים יכול להופיע במשמעויות שונות לדוגמה : "רגלים — אודם עז" (מ-תוך השיר : "הילדה איילת") צבע אדום חזק מתאר דם, אך צבע אדום חזק מת-אר גם אהבה חזקה. מהו ההקשר המת-אים ביותר ? — האהבה. הילדה איילת אומללה והיא נכספת כל-כך לאהבה, לא-הבה עזה כמו הצבע האדום העז :

כיצד לקרב שירה אל לב התלמידים ?

את לימודי העברית בכיתתי אני מחלקת (נוסף על חבור ודקדוק) לשנים : הוראת סיפורת והוראת שירה, כשלהוראת שירה אני מקדישה שעה בשבוע, ויש לתלמידים מחברת קבועה, בה אנו מעבדים ומנת-חים שירים בלבד.

בתחילת דרכי, נעזרתי לשם הוראת ה-שירה בחלק מהשאלון המופיע בספרו של ד"ר אדיר כהן : "דרכים בהוראת

2. בכיתות בהן למדו הילדים את האידיליות של טרנחובסקי כדאי לציין שגם באידיליות "לביבות", ו"כחום היום" נמצא תאורים רבים של אור : "ופשט הזהב התחתון, ונגע זהב העליון ויתלכדו אורות באורות". הצבעים ה-הירים מרכיבים את הטרנזיות המסתתרות מאחוריהן — ריזולה, הבת האובדת, או וולר-לה התמהוני, שמצא את מותו בניסיונות עגומות.

קריאת ספרים - חובה (המשך הדיון)

לחנך לקריאה ולא להטיל חובת קריאה

מאת אורי בלום

או — במוספי הספרות מצאנו ידיעות מעודדות לחלוטין. הנה כותב יעקב העל-יון (במוסף לספרות של "מעריב" מיום י" בסיון תשל"ז) על סמך שיחות עם סופרים ומו"לים ומו"סים, כי "יותר מאשר בתקופות אחרות הצדיק עם ישראל את כינויו עם הספר בשנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים" *.

ומן הראוי להוסיף על אלה גם מדברי המשורר נתן יונתן, העושה בהוצאת "ספר ריית פועלים". הוא אומר: "בשנה האחרונה חלה עלייה ב-25% בקרוב (במכירת הספרים). עלייה זו מאפיינת את כל השנים האחרונות... ספרי השירה אינם מפגרים אחרי הפרוזה... וגם לספרי הגות ומדע יש דרישה ניכרת". דיעה דומה הביעו רוב הנשאלים האחרים, ומנהל "עם עובד" סיפר על התעניינות בספר הגוברת והולכת, ועלייה במכירת הספרים ב-50%. מה אפוא הזעקה "פסקה הקריאה בספרים" ?

* הרגשות שהעיקו על ליבו של אדם בישראל אחרי מלחמת יום הכיפורים מצאו גם פורקן חיובי בהליכה אל הספר.

לפי בחירתו. לשם כך התאמנו התלמידים לקרוא את השירים בהטעמה.

מפעם לפעם ביקשתי מתלמידי לחפש בעיתוני ילדים ובספרי ילדים שירים על נושא מסויים, לדוגמה: שירי חורף, והם נוכחו לדעת שעל נושא מסויים יכולים להיכתב הרבה שירים. (כדאי לציין שכל התלמידים, אפילו החלשים ביותר, ליקדו שירים).

לא רק התלמידים בעלי החוש הפיוטי שבכיתתי כתבו (וביתר מרץ) שירים. השירה הפכה להיות ממש אופנה בכיתה. לפעמים כתבנו שירים בעבודה בקבוצות — שירים קולקטיביים. כתיבת השירים "חדרה" גם למקצועות אחרים.

הסיפוק הגדול ביותר, היה לי לאחר תום החופש הגדול. לחופש הגדול אינני נוהגת לתת לתלמידי חוברות. הם מכינים מחברת של: "מה שאני רוצה", אשר כשמה, כן היא. כל תלמידה ותלמיד מכינים מה שהם רוצים — עבודה בגאוגרפיה, בתנ"ך, בעברית, בהסטוריה וכו'. כשאספתי את המחברות התברר שלמעלה ממחצית תלמידי הכיתה עיבדו שירים בדיוק לפי אותה מתכונת שלימדתי בשנתו בכיתה — שאלות תוכן, עיון במלים חוזרות ובאותיות חשובות ומה הן תורת מות לנו? אמצעים אמנותיים, החריזה בשיר, הצבעים בשיר ועוד. חשתי כאותו איכר שזרע בדמעות וקצר ברינה.

למקצוע. השימוש הרב בטושים צבעוניים לסימון מילים ואותיות, הדוגמאות הרבות שהבאתי בשימושי האונומטופיה, ציור השיר, הקריאה המוטעמת, ההזדהות עם גבורי השיר, הביאו לאט, לאט, לפתיחות מצד התלמידים ללימוד שירים נוספים.

בתחילה הסתייגו תלמידי משירי הילדים, שהיו לדעתם תינוקיים, אך לאחר עיבוד השירים נוכחו לדעת שאין כמעט הבדל בין שיר לילדים ושיר למבוגרים. שיר טוב לילדים, יאהבו גם מבוגרים. עיבדנו את השיר: "מיכאל" מאת מרים ילן שטקליס, שעיקרו ילדה בגן מצפה לאורח שהזמינה — למיכאל. ובררנו מה היתה הרגשתנו, כשהבטיחו לבוא לבקר אותנו, וערכנו הכנות "והוא לא בא?" ראינו שלא רק ילדה בגן מתאכזבת. האכזבה יכולה להיות גם של ילד בן 12 ושל אשה בת 40.

אחרי מספר חודשים החלה התעוררות חיובית בתחום השירה בכיתתי. היה רנסאנס לספרי שירה לילדים אותם נטלו התלמידים מאחיהם ומאחיותיהם הקטנים, מהשכנים, מהחברים, מהדודות, מהדודים ומבני הדודים והביאום לכיתה. "פתאום", גילו בספרייה בבית גם את שירי ביאליק וטשרניחובסקי של האח, או של האחיות הלומדים בתיכון. החלטנו שבתחילת כל שיעור הוראת שירה, או שיעור חברה, יקרא תלמיד שיר

אנו, המחנכים, חייבים להקדיש תשומת-לב גם לקריאה העצמית של הילדים, לקרובם אל הספר ואל עולם העיסוק **המעצב והיוצר** שבקריאה. בתקופתנו ה־טכנולוגית מהווה **החינוך לקריאה** משימה שבית-הספר חייב לקיימה. זמנו הפנוי של האדם מרובה בימינו, ובמקרים לא מעטים אין הוא יודע, מה לעשות בו. יש בספר גם כדי לפתור בעיה זאת בשיעור לא מעט ובדרך מלאת עניין. החינוך לקריאה ולעיון עצמאיים של הילד וההדרכה החינוכית להבין דרכי השימוש בספר והתועלת שבו הוא אפוא בעל ערך רב.

כלום רוצה הילד לקרוא? באחד מחיבוריו המאלפים (בספר "ילד וספר") מביא **משה חלפן** קטע מדברי **סוזן איזאקס**, קטע תמציתי ומכוון היטב מבחינה פסיכולוגית לתכלית. על השאלה "מדוע קוראים ילדים"? היא משיבה: משום שהם הולכים וגדלים ומשום קשיים בגדילתם. ואמנם הילד מתייחס כרגיל בנפש חפצה לספר, ברם קיימת לפעמים מכשלה, ה־מרחיקה את הקטן מהקריאה. אם לפנינו חוסר בכושר של קריאה, הרי התשובה ברורה — פיתוח ידיעת הקריאה בדרכים נאותות. אך קורה שהמכשלה וההתרחקות מהספר הם תוצאה מקשיים נפשיים כלליים והם־הם הגורמים לחוסר עניין ילדי בקריאה. תופעה זאת דורשת מאת המחנך פעולת עזרה חינוכית מיוחדת כדי להתגבר על מכשלה נפשית, הקשורה לאו דווקא בתהליך רכישת הקריאה, כי אם צומחת על רקע התפתחות הכללית של הצעיר. הקשיים בגדילתם של ילדים (שעליהם מדברת **סוזן איזאקס**)

בי זה המונע מעצמו את עונג הקריאה*.

ג

הטלת חובת קריאה על הילד, שאינו חפץ לקרוא, לא תביא כל תועלת של ממש. החובה לא תקרבו אל הספר וודאי שלא תביאו לחיבת הספר, כשם שאיסור הקריאה על הילד הקורא ואינו פוסק לא ירפאו (הרעבתנות תמצא לה דרכי ביטוי אחרים, ואולי יותר מזיקים). אדרבה: לא אחת ניווכח לדעת, כי דווקא הטלת החובה — והיא אינה חובה שבלב — תרחיק את הקטן מעולם הספר. חובה זו (ובתוספת של בחינות ושל מתן פרסים ל"נבחרים") תמאס על רבים את הקריאה. לעומתה השפעה חינוכית בדרכים מדרכים שונות תעורר את חשק הקריאה ותדרבן.

הורים ומורים, המרבים לקרוא והמת-ייחסים לספר יחס נאות משפיעים לרוב. מחנכים אלה משמשים דוגמה לחניכיהם ומעוררים כרגיל גם בילד את חשק הקריאה. גם בתחום זה עלינו לזכור שני עיקרים חשובים: הדוגמה החייה **העצמית** היא־היא שמשפיעה לאורך ימים ולא הטפת מוסר מילולית או הטלת חובה פורמלית, מלווה בחינות ומתן פרסים.

מעיקר חינוך זה — המחנך צריך להיות לדוגמה לחניכיו! — דרך ישירה לכוח מלוא חיים והוא **ההרגל**. להרגיל ילד שיהא נוהג ברצון כפי שאנחנו מבקשים שים כי ינהג זה אמנם תהליך איטי וממושך, אך בסופו של דבר רק הוא גורם

* מאמר מיוחד, שיתפרסם באחת מהחבורות הבאות, יביא פרטים על דרכים חינוכיות נוספות.

לתוצאה חיובית. התרגלות לקריאה אקטיבית מתמדת הופכת אט־אט לטכניקה של תרבות, לתכונה אנושית. ברי, כי לשם כך על המחנך ליצור תנאים חינוכיים מתאימים, המסייעים לילד להתרגל לנוהג הרצוי.

ד

המחנך, השולל שלילה מוחלטת הטלת חובת הקריאה בבית־הספר, מודע ביתר שאת לאיזה עניין אנושי חשוב, המלווה את הקריאה והוא: בספר מצוי ביטוי חי לדברי **האדם עם עמיתו**. יחס הצעיר לספרות הוא לא אחת כייחסו לסביבתו האנושית, כהתייחסותו לדברי השני וכדרכי השקפתו עליו. יתכן אפוא, כי הקריאה העצמית תהווה גורם כלשהו בעבודה החינוכית־חברתית, גורם מסייע לדרישה קיום ולפיתוח היכולת של החזקת מעמד בחיים, לפיתוח רגש של בלִטְחוֹן אישי ולצמיחת המשענת הביטחונית־כללית. הקריאה בספר בשיעור **רגיל** מהווה אחד האמצעים לכך, משום שהלשון שבכתב אף היא אמצעי מחנך לחיזוק כושר המגע בין בני אדם ולהתעוררות הרצון לשיח ושיג. תרומת הקריאה העצמית להרחבת ארפקים ולהעשרה ערכית יכולה להיות רבה, אם יותאם מעשה ההשפעה בשדה הספר לצרכים ההתפתחותיים של הילד, ואלה תובעים **הוראת־דרך** ולא הטלת חובה. ידיעה, מחשבה, בינה, דעת, יזמה ונקיטת עמדה, ויכוח פנימי ודרִישָׁה, פיתוח אינדיבידואלי וטיפול היחד הינם מהעניינים הנקבעים לפעמים גם בעזרת קריאתו העצמית של הצעיר. אין להסגיר רה לידי האונס שבהטלת חובה ואין גם כל הכרח בדבר.

איך לא להגיב?

מאת ד"ר אסתר טרסי-גיא

בחוברת ג'/'א (ניסן תשל"ז) של "ספרות ילדים ונוער" נדפסה הצעתו של מר עזרא בן-שלום, להנהיג קריאה בספרים כמקצוע "מקצוע חובה בכל כיתה וכיתה (החל מכיתה ג' ועד לסיום בית-הספר התיכון), שיינתן ציון במקצוע ושהציון ייכלל בין ציוני המגן" (עמ' 42).

בקראי הצעה זו התעורר בי הרצון להגיב נמרצות ואני פותחת את דברי לא בויכוח לעניין, שיבוא בהמשך, אלא בהצעה אירונית המתבקשת מאליה במקרה זה ואני מציעה:

להוציא מכלל מקצועות הלימוד בבית-הספר היסודי והתיכון את המקצוע "ספרות", כדי שקריאתם של התלמידים בספרי עיון ואמנות תהיה פנויה מכל כפייה, משוחררת מכל אסוציאציה של חובה, של פחדי מבחנים וציונים, כדי שיקראו, כפי שצריך לקרוא — להנאתם, וכדי שיקנו לעצמם על-ידי כך את ההרגל ליהנות מספרים הנאה אסתטית ואינטלקטואלית. הבה נפתח ספרייה עשירה ומגוונת בכל בית-ספר יסודי כתיכון ונכריה, שהיא עומדת לרשותם של התלמידים במקום שיעורי ספרות, במקום חובת הניתוח בעל-פה — בכיתה, ובכתב — בחיבורים; שכל תלמיד יבחר לו בספרייה את הרצוי לו. כן יש לבטל את חלוקת הספרים בספרייה לפי קבוצות גיל ולאפשר לכל אחד לבחור בספר הנראה לו גם אם אין הוא מתאים לבני גילו. כמובן, בספרייה האוטופית הזאת תהיה ספרות טובה מאד, או לפחות טובה, ולא תמצא בה ספרות "זולה" בכלל.

אין ספק, שבמסגרת ה"הצעה" האוטופית שלי היה מספר הקוראים פוחת והולך. הרבה אנשים מבוגרים לוקים בהעדר הרגל ורצון לקרוא, לא משום שקיימים שיעורי ספרות, אלא משום שרבים מהמורים לספרות לא בחרו בדרך ההוראה הנכונה. העדר הרגל ורצון לקרוא אצל המבוגרים מקורו בכך שמוריהם בזמנו חייבו אותם לקרוא ספרים שטיבם היה בניגוד לטעמם הטבעי ואולי בניגוד לרמתם התרבותית.

ולא עוד, אלא גם אלצום לשמוע פירוש ביקורתי, לדון בספר הנלמד, לכתוב עליו חיבורים... ומכאן שהצעתו של בעל המאמר לא תועיל אף היא. לדבריו — "התלמידים יתבקשו לדון בספר בעל-פה, לכתוב חיבורים בנושאים הקשורים בספר ולעמוד כל שלישי בבחינה כאשר המצטיינים בקריאה יזכו בפרסים מתאימים".

בקול דממה דקה אשאל: ומה יהיה על אלה, והם הרוב, שלא יקבלו פרסים, האם יוסיפו לטפח את ההרגל הטוב לקרוא, ועל נקל יתגברו על האסוציאציה הנמרה של בשלונות?

עדיין זכור לי הצער, שתקף אותי בשנות הששים, כשהוכנו תוכניות לימודים חדשות לבתי-ספר יסודיים מטעם משרד החינוך ואני נתבקשתי להוסיף לתכניות ההוראה של השפה העברית וספרותה רשימה של ספרי קריאה מומלצים, רשימה שקראנו לה אז בשם "קריאה חופשית", בניגוד לרשימת יצירות המחייבות לפי תכנית הלימודים. אמנם רשימת הספרים לקריאה חופשית לא התכוונה לטעמו ולצרכי הנאתו של כל קורא, אך היא היתה רחבה דייה, נוסחה בהמלצה, נתונה לברירתו של הקורא הצעיר וכן להמלצתו הנוספת של מורו. הנמלה "המלצה" אמורה היתה להדגיש, שאין כאן כל כפייה, אלא שרות מוסמך אינפורמטיבי.

אכן, עד היום זכור לי אותו צער, שאפף אותי בשמעי מאחד מחברי הוועדה את ההצעה, לפרסם את הרשימה תחת הכותרת: "ספרי חובה". שוב החובה המודגשה! ראיתי בכך פגיעה בעצם מטרת-הרשימה, שהיא מיועדת לשמש עידוד בלבד, עידוד זהיר, ידידותי, לא כפייתי הניתן מגבוה, המשרת קורא צעיר חסר ידע וחסר נסיון בחיפושיו. ברשימה כזאת הכוונה היא לכבד את רצונו של הקורא הצעיר לקרוא גם משהו מחוץ לחומר, שנקבע כתוכנית לימודים, קריאה להנאה לשמה.

כל עוד לא תוגשמה "הצעות" אירוניות, כגון זו של מחיקת המקצוע ספרות מתוכנית הלימודים בבית-הספר, או הצעות "מיתודיות", שאינן מתחשבות עם המניעים הפסיכולוגיים לקריאה או לרתיעה מן הקריאה החופשית, כגון זו שמביא מר בן-שלום במאמרו, תשאר בתקופה ההבחנה הברורה בין טיפוח תחושת האחריות שבה ממלא התלמיד את תפקידו כתלמיד, וקורא חומר הנחוץ לו ללימודיו ולו משעמם מדי ולו עולה על יכולתו, לבין הקניית הרגל לקרוא ספר להנאתו, בדומה להרגלי הנאה פיזיולוגית, כמו למשל מאכל או ספורט.

נוכל להגיע לידי קריאה לשם הנאה לשמה רק בתנאי שלא תעשה כל כפייה בתחום זה. עידוד — כן! כפייה — לא! שיהיה הספר לקורא הצעיר כאסוציאציה להנאה עילאית ולא כמילוי חובה מאוסה.

אף שהצעתו של מר בן-שלום אינה נראית לי, אין להתעלם מן העובדה שהתיאור הקצר והפסקני בחלק הראשון של מאמרו — "פסקה קריאה בספרים", ברובו נכון. הסיבות לכך רבות. הרכב כלל הסיבות יוצר מצב מסובך, אך ניתן לפיתרון ולא רק על-ידי פיתרון אחד, אולם ודאי לא על-ידי פיתרון, המתעלם מגורמים פסיכולוגיים. במציאות הפיתרון צריכה להדריכנו העובדה, הידועה לבעלי הנסיון בחינוך, והיא: הרגל לקרוא — סימן הוא לרמה רוחנית גבוהה יחסית של בעל ההרגל; מאידך —

הצב של אורן*

מאת אלכס זהבי

סופר המייעד את ספרו לגיל הרך מגביל עצמו מלכתחילה למספר נושאים מצומצם מן הקרוב לילד והמוכר לו, וחייב להצטמצם בלשונו. בשיחות על כתיבה לגיל הרך נטען, שלא תיתכן כתיבה שיש לה ערך אמנותי, כאשר ההגבלות רבות כל כך. אמנם, כבר פניה ברגשטין סתרה טענה זו, ואחריה לאה גולדברג, טיכרמי(כוש), יהונתן גפן ואחרים, ובכל זאת מופיעים עדיין ספרים רבים לגיל הרך שערכם האמנותי אינו מניח את הדעת.

ניכר במירה מאיר, שמצאה אתגר בכתיבה לזאטוטים. היא נטלה נושא פשוט ביותר ולכאורה אף נעדר דמיון, ופיתחה אותו בגבולות יכולת הקליטה של המאזין והמתבונן בספר: ילד רוצה צב, ויוצא לחפשו עם אבא, הם אינם מוצאים צב, אך אמא מוצאת ומביאה אותו הביתה. לוקחים את הצב לגן, הצב מסתתר בתוך השרי יון. הילדים אינם יודעים בדיוק מהו צב, אך מבינים שהוא ידיד, ומביאים לו מתנות כל אחד את אשר הוא אוהב. כשהלכו הילדים לאכול קיבל גם הוא שיירי סלט ואוכלם. וכשגמר: "הסתכל הצב ימינה ושמאלה, ראה שכבר אין סלט. ראה שכבר אין ילדים, וחשב שעכשיו כדאי ללכת למקום אחר. והצב נשא רגליו והלך. יצאו הילדים אחרי הארוחה ומה הם ראו? ארגז — יש. צעצועים — יש. סלט — אין. צב — אין. הילדים היו עצובים וארן בכה, כי זה היה הצב שלו".

בתוך הסיפור הפשוט השתלבו יסודות חשובים אחדים: המצבים אינם מצולמים צילום חיצוני — העלילה עוברת מאורן אל הצב, מהצב אל ילדי הגן וחוזר חלילה לה, כשכל פעם יש ביטוי לתחושותיהם. כך, למשל, כשהצב מגיע למקום זר הוא מסתתר בתוך שריונו: "אבל הצב קצת נבהל / הוא הכניס את ראשו, / והכניס את

* מירה מאיר, הצב של אורן, ציורם: רות איל, כתר, 1977.

הרגל לקרוא גורם הוא להעלאה מתמדת של רמתו הרוחנית של בעל ההרגל. הבעיה היא אם כן איך ליצור הרגל זה ואחר כך להגבירו תדירות.

הפתרון לבעיה הוא: **להרבות בעיסוק בספר הטוב.**

יש ליצור הזדמנויות רבות למגע עם ספר מעולה או טוב; לגרום לכך שבכוננית בבית ובארון בכיתה נוסף על חדר הספרייה יהיה מצוי תמיד ספר קריאה טוב (כגון "הספר המוזל"); שהימים בהם תהיה הספרייה פתוחה יהיו תדירים ושעות ההשאלה — נוחות; שהכרזות המצויירות של משרד החינוך תמצאנה במקום בולט; שהקטלוג בכיתות הנמוכות יהיה צבעוני, עשוי למשל מעטיפות הספרים; שבכל שעת פנאי — בבית, בבית-הספר, כשחסר מורה, בטיול, כשיושבים לנוח — יהיה בידי מישהו ספר פתוח לקריאה בקול; ששיחות על ספר תהיינה ספונטניות ככל האפשר, ובתנאי שידובר רק על ספרים שקריאתם היתה נעימה.

אף המורים והספרנים, בדומה לתלמידים, חייבים להרבות בעיסוק בספר הטוב, כדאי שספרנים יתחלקו בנסיונם השונה בכנסיהם; שיישמע גם קולו — נסיונו ודעתו — של הספרן הצעיר; שבסמינרים למורים תעמוד לרשות העוסקים בהוראת ספרות ילדים ספרייה עשירה; שבאוניברסיטה תהיה ספרות ילדים כלולה בהוראת הספרות הכללית, כדי להדגיש את ההיבט הספרותי ולא את הפידגוגי בעיקר, כפי שזה מצוי בהיות מקצוע זה כלול בתוכניות בית-הספר לספרנות.

יש להרבות בעיסוק בספר הטוב, אבל בתנאי מפורש: ללא כפייה.

כאן מתבקש מעצמו סיום, המבוסס על דבריו של ס' יזרה, המאלפים כל כך בציוריותם הפיוטית: "והרי כל קנה-סוף יודע, שככל שהרוח כופה אותו בעל כרחו לצד אחד, הוא חוזר במהירות ומתישר ומטה עצמו לכוון הפוך..."*

רגליו, / והכניס את הזנב / לתוך השריון. וכבר בכלל לא ראו צב, / ראו רק קערה קטנה, הפוכה. / רק מי שידע מה זה — / ידע שזה צב. / האחרים / חשבו שזאת קערה קטנה". הבהלה של הצב, העצב של אורן, ידידות הילדים — כל אלה מצבים מוכרים, רק שכאן במקום שידברו עליהם מבחוץ, מומחשת משמעותם על-ידי התנהגות. לשון הספר ברורה, אך אינה מתיילדת. מירה מאיר ניצלה את האפשרויות הטמונות במשפטים קצרים ופשוטים; לעיתים חרזה ביניהם ותמיד הקפידה על מקצב ערב המתאים לתחושה המבוטאת.

איוריה של רות אייל ועימודם של הדפים מסייעים להמחשת המתרחש. הצורות המאכלסות את הציורים ברורות, "נוקשותם" של הציורים מתרככת על-ידי אינטר-פרטציה הומוריסטית לחלק מן הכתוב. הכתוב והמצויר משלימים זה את זה ויוצרים יחידה אחת.

סופת הגליל*

מאת אלכס ז'הבי

הז'אנר של סיפורי בעלי-חיים בכלל וסיפורי סוסים בפרט. מקובל מאד בספרות הילדים האנגלו-סכסית והרוסית, ואילו אצלנו כמעט שלא פותח. דומני, שמאז "סוסים מספרים" מאת פסח בר-אדון לא נכתב ספר טוב לבני נוער על סוסים. ספרו החדש של יהואש ביבר בא להטעים מחדש את טעמו המיוחד של סוג ספרים זה.

מכל ספריו של יהואש ביבר חביבים עלי ביותר וטובים בעיני אלה שעלילתם מתרחשת בגליל ומעוגנת בהווי שנות ה-30 וה-40. דומני, שבהווייתם המיוחדת

* יהואש ביבר, "סופת הגליל", ציורים: אסף ברג, מלוא, תשל"ז, 128 עמ'.

בזהירות אל המספר, יודע הכל, הבא להשלים את המידע המבטיח את זרימת העלילה. בחירת נקודת התצפית של הסרסוה אינה שרירותית, באמצעותה אנו מתוודעים לעולמו של בעל-חיים שתכונותיו המיוחדות מקרבות אותו אל האדם, בלי שהביות גרם שיאבדו תכונותיו הראשונות שהתגלגלו בו מאז היה בעל-חיים מדברי. באמצעות הסוסה האצילה המצויה אצל הבידואים ואצל מתיישבים שומרים בגליל מקרב הסופר את הקוראים לעולמם של אנשים, שעבודת האדמה והסייף כרוכים אצלם משך כל ימי חייהם. הוא מעלה לפנינו מציאות שבה אין בני האדם מתחלקים על-פי לאומיותם דווקא, אלא על-פי חלוקה של מתפרנסים מעמלם ושל מתפרנסים משווד, כאשר האיינטרס המשותף של הראשונים מסייע להסרת מחיצות.

לבחינת סיפור ראשית ההתיישבות ומערכת היחסים בין יהודים לבין ערבים מתוך פרספקטיבה חדשה, ולדעת, אף ראליסטית יותר ונכונה, מסייעים לקורא הצעיר:

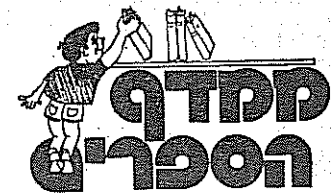
- א. תיאור עולמם של הבידואים ושל הכפריים הערביים ומסכת היחסים בינם לבין איכרי המושבה הגלילית.
- ב. התיאור האקטואלי של תחושת השותפות בין המרוני שבדרום לבנון לבין היהודים.
- ג. סיפור מאמץ השתלבותו של השומר בסביבה ובהווייתה, בלי לוותר על ייחודו ועל מטרותיו.

פגישותיהם של השומר הלל ובנו עמוס עם הבדואים, עם הכפריים הערבים ועם הצייד המארוני אינן פגישות נימוסים בלבד, וקשריהם אינם רק קשרים טכ-

סיים. הלל מתעניין באמות בעולמם של שכניו, לומד להכירו ולחבבו, וכמובן, אף ליהנות ממנו, ומאידך גיסא, אינו מתבטל בפניו ואינו מנסה לחקותו.

רוב גיבורי "סופת הגליל" הם גברים. תכונותיהם הגבריות אינן סטראוטיפיות: הם פעילים, בעלי יכולת גופנית ובעלי תושייה, אחראים כלפי סביבתם וחושבים, אולם, אין הם כלי-יכולים, ביחסייהם עם הזולת הם רגישים ומתחשבים ושיקול הדעת שלהם מורכב. הצלחותיהם הן פרי שיקול דעת ומאמץ וכשלונותיהם אנושיים. למרות שהסיפור הוא פשוט וכאילו חד-מימדי, אין בו תיאורי שחור-לבן. משהו מהיחסים שבינו לבניה מסר פר בספר בעדינות משתי זוויות ראייה: כשלון חיזוריו של עמוס אחר עפרה בת הקיבוץ והצלחת חיזוריה של "סופת הגליל" אחר הסוס האציל של שרגא. ההקבלה בין סיפור צמיחתה של הסוסה לבין סיפור צמיחתו של עמוס, בעליה, וסיפור נקודות המגע בהתפתחותם מעניין, ומרסיף מימד לעלילה.

השתקעותו של יהואש ביבר במושאי תיאורו מנעה ממנו, כביכול, התחשבות בקוראיו בכוח. הוא אינו נמנע מתיאור רים, כאשר הם מתחייבים מן העלילה, והוא אינו מאיץ את קצבה, כאשר אין זה מתחייב מאופיה. ייתכן, איפוא, שמלכתחילה יפנו אל הספר אותם קוראים שעניינם בבעלי-חיים ובהווי יהודים וערבים של א"י המנדטורית הוא רב. אולם, מכיוון שאיכות הספר גבוהה, ומעבירים באמצעותו מידע והשקפת עולם שראוי היה שיעברו לקוראים רבים, כדאי שהמבגרים יעשו כדי להציגו בפני קוראים צעירים וכדי לקרבו.

לכיתות הנמוכות

שלושה-עשר שירים מחוויתיהם של ילדים בשנת הלימודים הראשונה שלהם בבית-הספר — היום הראשון ללימודים, ספר הלימוד, המלים הראשונות שלומדים לקרוא, הפטפריטים בשיעורים והערות המורה, המשחקים בהפסקה, האם המאזינה לסיפורים והשותפה לחוויות וכיו"ב.

איוריה הנאים של מיכל אפרת המשוררטים כביכול בעי-פרון על גבי מחברת שורות, כמחברתם של תלמידי כיתה א', ממחישים את המסופר ומוסיפים לספר ליוית-חן.

ספר מתוך סדרה להכרת יסודות הנדע והסביבה בעריכת יאיר ברק. היועץ החינוכי הוא ד"ר אריה ווהל מאוניברסי-טת תל-אביב.

הספר מספק מידע על תפקידי המשטרה בתחומים שונים. הוא מלווה בציורים הממחישים מידע זה. הספר כולל מילון למילות מפתח המופיעות בו, כגון: צומת, דו"ח, ניידת משטרה, מטה משטרה וכיו"ב.

חנן הוא ילד בעל דמיון רב, שאוהב להביט בעננים הלוכשים צורה ופושטים צורה. התבוננות בעננים, תוך כדי משחק והפעלת הדמיון, מביאה את חנן למצב שבין מציאות לחלום — חלום על עשיית פלאות.

סיפור על פנדה קטן וסקרן, אשר אינו מקבל את דברי הזולת עד אשר הוא נוכח בהם בעצמו. עיקר הסיפור — פנדי הולך לגלות את האדם ומוצא שהוא נחמד רק כשהוא קטן. הטקסט מלווה באיוריו של עודד בורלא.

אמא הולכת לכיתה א', כתבה: תרצה אתר, איורים: מיכל אפרת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1976, עמ', מנוקד.

מה אני רואה? — המש-טרה, כתבה: יעל העליון, איורים: יפה טלרק, עי-צוב: אריה בן-דוד, הוצי-את מסדה, 1977, עמ' 23, מנוקד.

חנן מביט בענן, כתבה ואיירה: מרים ברטוב, הוצאת מסדה, 1977, עמ', מנוקד.

פנדי הפנדה, כתב: עודד בורלא, הוצאת עם עובד, 1977, עמ', מנוקד.

שולית הקוסם, כתבה: תלמה אליגון, איורים: רוני אורן, הוצאת כתר, 1977, עמ', מנוקד.

מזכוכית עדין, כתב: עי-הלל, איורים: אלונה פרנקל, הוצאת כתר, 1977, עמ', מנוקד.

ככה זה אצלנו, איך אצל-לכם?, כתבה: גרדה כהן, איורים: יעקב חפץ, הוצי-את ספרית פועלים, 1977, עמ', מנוקד.

נח קרה לטלי, כתב: שר-גא גפני, איורים: תרצה טנא, הוצאת עמיה, 1977, עמ', מנוקד.

מכתבים לבתיה, כתבה: גלילה רוזן-פדר, איורים: אריאלה ווגרה, הוצאת מלוא, 1977, עמ' 108.

עיבוד יפה ובהיר לילדים של הסיפ-הקוסם". זהו סיפור על קוסם העוזב משוליתו לשאוב מים מן הבור ולמלא את העצל מפעיל בקסמיו את המטאטא, אך מילת הקסמים, בעזרתה ניתן להפסיק את פ-הוא שובר את המטאטא לרסיסים, אבל להפ-כל רסיס ידים רגלים ומתחיל לשאוב בעצמו מוצף ורק מילת הקסמים, שיוצאת מפיו של הק-לבינתו, משיבה את המצב לקדמותו.

מבחר סיפורים מחורזים, שנושאייהם מוכרים מאוצר המעש-ייה והסיפור העממי, ושגיבוריהם בעל-יחיים — ארנב, זבוב, פיל, עכבר, חסידה, אריה, עטלף, זברה ועוד. הסיפורים עש-רי דמיון והם כתובים בהומור.

לכיתות הבינוניות

סיפורים מהווי חייהם של ילדים בקיבוץ, שהמפגש ביניהם לבין ילדים עירוניים יוצר השתוממות הדדית. קריאת הספר מזמנת אפשרות של עמידה על ה"מוזרות" שבחיים בעיר בעיני ילדי קיבוץ ועל ה"מוזרות" שבחיים בקיבוץ בעיני ילדים החיים בעיר.

טלי היא ילדה שדמיונה ורגישותה לבעלי-יחיים כה רבים, עד שהיא שומעת את שיחותיהם וקריאותיהם לעזרה. רצונה העז להגן על בעלי-יחיים, שילדים אחרים מגלים כלפיהם אכזריות, משמש רקע לקונפליקטים רבים וחריפים.

ילד מבית-שאן נלקח למשפחה אומנת, לכאורה לטובתו, אך למעשה למען ילד התפנוקים של המשפחה, הגרה בוילה שעל הכרמל.

הילד, הנתקל בקשיי היקלטות, מצליח בסופו של דבר להתגבר על משבר ההסתגלות; אך, למרבה הצער, ברגע ששני הילדים הופכים לידידים, נעקר הילד מן הבית ועליו

משוט בעולם

"ספרי ילדים מוכתרי פרסים"

בימים אלה הופיע בהוצאת "דוקומנטאציון" (מינכן-ברלין) ספר קטאלוגי גדול ורב ערך בשם "ספרי ילדים מוכתרי פרסים". ספר דו-לשוני זה — שנדפס באנגלית ובגרמנית — נערך על-ידי הצוות הביבליוגרפי של ספריית-הילדים הבין-לאומית במינכן, בראשותו של ד"ר וולטר שרף, והוא כולל פירוט מלא של כל הפרסים לספרות-ילדים, המוענקים בארבעים מדינות בקירוב, עם רשימת כל הספרים מוכתרי הפרסים.

עיון ברשימה מגלה כי המדינות, שבהן מוענקים הפרסים הרבים ביותר לסופרי-ילדים, הן ארצות-הברית וצרפת (8—10 פרסים). כן מתברר שניתנים כיום ששה פרסים בין-לאומיים לספרות-ילדים, והם: עיטור-אנדרסן, פרס עיריית קאז'לה (איטליה). מיליון לירות איטלקיות, מוענק לסופר אירופי; פרס אוניברסיטת פאדואה — מוענק למחקר בפקצוע ספרות-הילדים; פרס "ביאנאלה בראטיסלא-וה", הניתן לציירים של ספרי-ילדים; וכן שני פרסים — "ארבה" ו"בולוניה" — המוענקים מדי שנה לספרים היפים ביותר, המוצגים ביריד הבין-לאומי של ספרי-ילדים בבולוניה (איטליה).

הפרק "ישראל" בספר זה הוכן על-ידי ד"ר אוריאל אופק; הוא התבסס על הרשימה "פרסים בספרותנו לילדים" ("ספרות ילדים ונוער" ב, חשון תשל"ה), עם השלמות-עידכון.

מוזיאון לספרות-ילדים

אחד המוסדות המעניינים והמקוריים ביותר בפולין הוא המוזיאון לספרות-ילדים, המסונף לספרייה הציבורית של וארשה. לצד 27,000 הכרכים של מהדורות ראשונות של ספרי-ילדים בשפות שונות, מצוי במוזיאון אוסף עשיר של כרכים הקשורים בתולדות ספרות-הילדים, קטעי עתונות, כתבי-יד, תצלומים, סרטי הקלטות, איורים, תכניות של הצגות לילדים, דו"חות של כנסים בין-לאומיים הקשורים בספרות-ילדים ועוד.

המוזיאון נוסד בשנת 1928. בשנות מלחמת-העולם השניה נהרס הבניין והאוסף היקר עלה כולו באש. בשנת 1945 הוחל בשיקומו של המוזיאון, ובעזרתם של ממשלת פולין וגופים ציבוריים ובין-לאומיים שונים הוא הגיע לשגשוגו הנוכחי. במשך עשרים שנה נוהל המוסד על-ידי פניה נויברט (מחברת הביבליוגרפיה המד-עית הראשונה לספרות-ילדים); המנהלת הנוכחית של המוזיאון היא החוקרת האלינה סקרובישבסקה.

לעבור שנית תהליך ארוך ומלא סבל כדי להשתלב מחדש בקיבוץ.

הספר כתוב בצורה של מכתבים, אותם שולח הילד אל ידידתו, בתיה, ובהם מספר את קורותיו.

לכיתות הגבוהות

בספר מובא סיפורה האישי של המחברת — קורות ילדה יהודיה בתקופת מלחמת העולם השניה, מיום סגירת היהודים בגיטו עד שחרור פולין על-ידי הרוסים. במרכז הספר סיפור תושייתה המונעת על-ידי הרצון לחיות: שוטטות בכפרים, עבודה בבתי איכרים ומנוסה, התחזות כילדה פול-ניה לא חוקית וחיים במנזר.

תיאור המצוקה והאומץ, המאבקים על אי-התנצרות וגי-לוי האנושיות שלה ושל אנשים אחרים מסופרים בבהירות, בצורה שתכבוש את לב הקוראים הצעירים ותביא אותם להזדהות עם המסופר ולהבנה טובה יותר של מצב היהודים בתקופת המלחמה.

שלושה נערים עוזרים לרקדנית אילמת וחביבה, אשר מנחל הלהקה מפטר אותה על סף הופעת הבכורה. הוא מעדיף על פניה רקדנית בינונית ביותר, שזודה אמרן רב השפעה. הנערים, החשים בעוול שנעשה לרקדנית, מתכננים מבצע מבריק, הכולל, בין היתר, חטיפה לשעה של המעורבים בפרשה וביצוע מופע אמנותי יפה.

קוראים, שעולם הריקוד והסובב אותו קרובים ללבם, ימצאו עניין במסופר.

קובץ סיפורים אישיים מפי ראשוני הישוב ובניהם, אותם ראינה המחברת.

מסופר בהם על עלייתם ארצה, על ההווי בארץ בראשית המאה ועל ראשית פעילותם בתחומים שונים. לפנינו חתך מהימן של תחומי פעילות ואורחות חיים.

הסיפורים הקצרים והמגוונים, המלווים בצילומים רבים מאותם הימים ומימינו אלה, יעוררו ענין אצל הקורא הצעיר ויסייעו בהמחשת קטע חשוב בקורות העם בארץ.

בקצה היער, כתבה: אי-רית ר' קופר, הוצאת ה-קיבוץ המאוחד, 1977, 164 עמ'.

הרפתקה על קצות האני-פעות, כתבה: בתיה ברון, איורים: רומה אנגבורג, הוצאת מסדה, 1976, 134 עמ'.

ראשונים מספרים, כתבה: רבקה מגן, הוצאת מלא, 1977, 176 עמ'.

8. אופק אוריאל, לוי קיפניס — בהגיעו לגבורות, ד' / ר' / 27—28
9. אופק אוריאל, אחד מאנשי בראשית — לאליעזר שמאלי בן השבעים וחמש, ד' / ח' / 7—13
10. אופק אוריאל, אגדות לילדי ישראל — מאה שנה לתור האגדה בספרות הילדים העברית, ע"מ / ט' / 3—12
11. אופק אוריאל, סופרים שהלכו לעולמם — מרגלית בנאי, זאב דומניץ, דוד כהן, ד' / ט' / 32—34
12. אופק אוריאל, מן הנסים אל הגבורות — נושאי חנוכה בראשיתה של ספרות הילדים העברית, ע"מ / י' / 3—7
13. אופק אוריאל, סחרת-פלא פוטית — ליובל השבעים וחמש של אנדה עמיר-פינקרפלד, ד' / י"א / 24—29
14. אופק אוריאל, ירושלים בשירי ילדים — מבחר ביבליוגרפי, מ' / י"א / 36—37
15. א' אופק, "ברום שמים ובבטן האדמה" — סיפורי הרפתקה ומדע ראשונים בעברית, ע"מ / י"ב / 3—10
16. אופק אוריאל, מיכאל רכבי — סופר שהלך לעולמו, ד' / י"ב / 27—28
17. אמיתי פנחס, "ידידי הזאבים" (מאת פרלי מואט), ב' / ט' / 39—40
18. אפשטיין הדיה, הוראת המעשה בשלבי ההיגיון השונים, מ' / ב' / 30—34
19. בכר חיה, שירתם של הילדים הספרדיים בירושלים, ע"מ / י' / 22—28
20. בן-עמי מרגלית, ניקוד ספרי-ילדים ע"מ / ו' / 26
21. בן-צבי רחל, ליבי ברקסון ז"ל — קווים לדמותה, ד' / א' / 44—45
22. בן-צבי רחל, לזכרה של מרים כרמון, ד' / ג' / 36—37
23. בן-שלום עזרא, קריאת-ספרים כמקצוע חובה בבית-הספר, מ' / י"א / 42
24. בן-שלום צביה, "עיר ויער במצור" (מאת שלום הולבסקי) — במסגרת קריאה מנחית, ב' / א' / 59—62
25. בנאי יעקב, טיפוח הקריאה התופשי, מ' / י"ב / 32—34
26. בצר עזר, דברי סופרים על אליעזר שמאלי, ד' / ח' / 22
27. ברגיורא רמי, הפסיכולוגיה של סיפורי-החברה, ע"מ / ח' / 3—6
28. ברגיורא רמי, על ספר חדש וסוגיה ישנה בהיגיון המיני ("מניין באים התינוקות" מאת מרגרט שפילד), ב' / ט' / 41—42
29. ברגיורא רמי, על גיבורים וגבורות בספרות הילדים, ע"מ / י' / 8—12
30. בראלי מאיר, ניקוד ספרי ילדים, ע"מ / ה' / 14—16
31. ברגסון גרשון, מוטיבים יהודיים ביצירותיו של קורצ'אק, ע"מ / ב' / 11—17
32. ברגסון גרשון ולוי אריה, מחקר בקריאת ילדים, ע"מ / ד' / 7—16
33. ברגסון גרשון, ילדות יהודית בארצות המזרח בספרות לנוער, ע"מ / ה' / 3—9
34. ברגסון גרשון, החלון בספרות העברית לילדים (לוי קיפניס), ד' / ו' / 28—29
35. ברגסון גרשון, אליהו וכוסו בספרותנו לילדים, ע"מ / ז' / 3—12
36. ברגסון גרשון, משוררים שרים לגשם, ע"מ / ט' / 13—18
37. ברגסון גרשון, שלום עליכם — ילדות ביצירתה, ע"מ / י' / 13—21
38. ברגסון גרשון, תיאטרון לילדים בברית-המועצות, ע"מ / י"א / 13—16, 20
39. ברגסון גרשון, ירושלים — מבחר בסיפורת (רשימה מוערת), מ' / י"א / 31—36
40. ברגסון שמואל, "בית אבי" — גולדה מאיר, ב' / ב' / 46—47, 55
41. ברגסון שמואל, הטכניקה ב"בצילו של עץ הערמון" (מאת בנימין טנא), ב' / ה' / 36—41
42. "גננים", מאמרים ועיונים על א' שמאלי — רשימה ביבליוגרפית, ד' / ח' / 23—25
43. גר צפיריה, "פרס ראשון" (מאת בתיה ברוך), ב' / ה' / 45—46
44. גר צפיריה, "חברתי והובת הנוצת" (מאת דורית אורגד), ב' / י"א / 51
45. גר צפיריה, "שחק אותה!" או כיצד ניגש לעידוד הקריאה, מ' / י"ב / 35—36
46. גר צפיריה, "תווה הקסמים" (מאת אליון ב' וייט), ב' / י"ב / 40—41
47. הדס ירדנה, כיצד נקרא קובץ סיפורים, מ' / ב' / 38—42

נופתח

חוברות א' — י"ב

(תשל"ה — תשל"ז)

א. רשימת המאמרים, שנדפסו במדורים לסוגיהם, לפי שמות המחברים.

ב. רשימת הספרים, שנסקרו בכתב-העת, לפי שמות המחברים.

מקרא :

ראשי התיבות = המדור, האות השניה = מס' החוברת, המספר = מספר העמוד. לדוגמה: ד / ג / 31—35 — פירושו: המאמר מודפס במדור דמויות, בחוברת ג', בעמודים 31—35.

המדור: ע"מ = עיון ומחקר, ד' = דמויות, מ' = מיתודה, ב' = ביקורת.

בסקירת הספר נדפסת שנת ההוצאה לאור אחרי שם ההוצאה.

רשימת המאמרים לפי שמות המחברים

1. אגסי אליהו, קווים להתפתחותה של ספרות ילדים בשפה הערבית, ע"מ / ה' / 10—13
2. אופק אוריאל, "בבית ובהוץ" — קובץ בלתי-ידוע של שירי ילדים מאת רחל המשוררת, ע"מ / א' / 3—10
3. אופק אוריאל, נתן אלטרמן — משורר ילדים, ע"מ / ב' / 3—7
4. אופק אוריאל, "עולם מאיר פנים יותר" — על אריך קסטנר ויצירותיו לילדים, ד' / ג' / 31—35
5. אופק אוריאל, סיור בממלכת התרגום, ע"מ / ד' / 27—32
6. אופק אוריאל, אגדות אנדרסן בלבושן העברי, ד' / ה' / 18—24
7. אופק אוריאל, ביאליק פתח בספרות ילדים — פרשיה עלומה מראשית דרכו של המשורר, ע"מ / ו' / 3—9

48. הדס ירדנה. הביוגרפיה האישית של היוצר ומקומה בהוראת ספרות הילדים בבית-הספר, מ' / ג' / 49-46
49. הדס ירדנה, "פיתחו את השער, פיתחו את החב" (מאת קדיה מולודובסקי), ד' / ד' / 42-41
50. הדס ירדנה, עיון חוזר באגדותיו של ה"כ אנדרסן, ד' / ה' / 28-25
51. הדס ירדנה, גדי אחד — ופנים הרבה לו, ע"מ / ז' / 13-16
52. הדס ירדנה, התמריה, הינשוף וכל השאר ("התמריה והינשוף השחור" מאת מיכאל דשא), ב' / ח' / 34-36
53. הדס ירדנה, הכלב מושיט כפו לאדם ("מכתבי מיקי" מאת מנחם רגב), ב' / י' / 38-36
54. הדס ירדנה, תיאטרון בכיתה, ע"מ / י"א / 17-20
55. הדס ירדנה, "האם זה היה באמת?", ע"מ / י"ב / 23-26
56. הופרט שמואל, דברי סופרים על אליעזר שמאלי, ד' / ח' / 21
57. הופרט שמואל, קריאה מונחית לכיתות ה', ו' — "אריות בירושלים", מ' / ח' / 32-33
58. ויזל חוה, אוהב ספרות-הילדים משה חלפן ז"ל, ד' / א' / 41-43
59. ויזל חוה, "אורי" (מאת אסתר שטרייטורצ'ל) — ספר לבני-הנעורים, ב' / ט' / 48-43
60. ויזל חוה, לבעית המחסור בספרות לבני-הנעורים, ע"מ, י"ב, / 22-20
61. וייל מאיר, סיפור על ספר ו"מוסר השכל" (מסקנות אחדות) הנמשך ממנו ("מעשה בחמישה בלונים" מאת מרים רות), ב' / ד' / 49-43
62. וישניצר נעמי, דברי סופרים על אליעזר שמאלי, ד' / ח' / 21
63. זהבי אלכס, "קטי — יומנה של נערה" (מאת רבקה קרן), ב' / א' / 54-55
64. זהבי אלכס, הקריאה החופשית לתלמידים עולים, מ' / ב' / 38-35
65. זהבי אלכס, "נעלים מארץ-ישראל" (מאת עמי שמיר), ב' / ב' / 45-43
66. זהבי אלכס, יוסי שטרן, ד' / ד' / 38-40
67. זהבי אלכס, הערות לאמארו של מ' בראלי, ע"מ / ה' / 16-17
68. זהבי אלכס, "הבריחה" (מאת אסתר שטרייטורצ'ל), ב' / ה' / 42-44
69. זהבי אלכס, "ניסן ורחמים משיכון ב'" (מאת רעיה בלטמן), ב' / ו' / 45-46
70. זהבי אלכס, הערות להוראת שני סיפורים על אליהו, מ' / ז' / 30-36
71. זהבי אלכס, "לפנות בוקר" (מאת אלכסנדר זייד), ב' / ז' / 37-39
72. זהבי אלכס, "קורות כיתה אחת" (מאת בנימין טנא), ב' / ט' / 51-49
73. זהבי אלכס, "פיקי זה אני" (מאת אירנה ליבמן), ב' / י"א / 48-50
74. זייד גיורא, אליעזר שמאלי — המורה והילד, ד' / ח' / 18
75. זמורה ישראל, לקרוא בקול-רם, מ' / ב' / 27-29
76. חובב לאה, על קטנים וגדולים ("סוד כמס לדובי" מאת רבקה אליצור), ב' / ב' / 48
77. חובב לאה, "הילדה אילת" לקדיה מולודובסקי, ע"מ / ג' / 11-20, 35
78. חובב לאה, "ימים גוראים" בספרות ילדים, ע"מ / ט' / 19-27
79. חובב לאה, אגדות חז"ל לילדים (עם הופעתו של הספר "כה עשו חכמינו" כרך ג' מאת יוכבד סגל), ב' / י"א / 43-47
80. חובב לאה, שבת ומועדים לילדים ("נחמד מכל ימים" מאת רבקה אליצור), ב' / י"ב / 38-40
81. חנני יוסף, שירי "אמא אווזה", ע"מ / א' / 11-17
82. חנני יוסף, "לגדולים הכל מותר" (מאת אווה ואניקובסקי), ב' / ג' / 50-53
83. חנני יוסף, משמעות מוסרית ב"הקלברי פין" (מאת מרק טווין), ב' / ד' / 50-52
84. טנא בנימין, סמלים בשירתו של המשורר זאב, ד' / א' / 36-40
85. טרסי-גיאת אסתר, קצת הסטוריה, קצת ביבליוגרפיה, ע"מ / ב' / 18-20
86. טרסי-גיאת אסתר, מרים שלנו (לזכרה של מרים כרמון), ד' / ג' / 38-39
87. טרסי-גיאת אסתר, "רחלי והאישון" לנעמי פרנקל, ב' / י' / 39-40, 43
88. יסיף עלי, "מאגדות זקני" לש"ל גורדון — מקורות ודרכי עיצוב, ע"מ / ז' / 17-23

89. לוי אריה וברנסון גרשון, מחקר בקריאת ילדים, ע"מ / ד' / 7-16
90. לוצקי נילי, "הידי מלך ירושלים" (מאת ארתור וקסלר), מ' / י"א / 38-41
91. מורד עזרא, קריאה חופשית מתוך רשימה של ספרים מומלצים מטעם משרד החינוך, ע"מ / ג' / 26-30, 49
92. מיכאל סמי, לכתובה יש קרניים, ד' / י' / 29-31
93. מנסורי רחל, "התן איתן והסרטן" (מאת עודד בורלא) — קריאה מונחית, מ' / ו' / 34-37
94. מרוזק רחל, "התן איתן והסרטן" (מאת עודד בורלא) — קריאה מונחית, מ' / ו' / 34-37
95. מרכוס אליעזר, ההיגד הפולקלורי — דרך לעידוד הקריאה, מ' / ג' / 40-45; ה' / 29-35
96. נבון שמואל, קריאה מונחית ב"אנשי בראשית" (מאת אליעזר שמאלי), מ' / ח' / 28-31
97. נשר הסידה, "רובינון קרונו" (מאת ד' דפוא) במסגרת הקריאה המונחית, מ' / א' / 46-53
98. סירוטה שולמית, "אהרון והעיפרון הסגול" (מאת קרוקט ג'ונסון), או מסע לגדילת "האנני", ב' / ד' / 53-57
99. עומר דבורה, דברי סופרים על אליעזר שמאלי, ד' / ח' / 21
100. קרון פנינה, פגישה עם סופר הילדים בנימין טנא, ד' / ט' / 28-31
101. רבי יעקב, סיפורי ילדות של בנימין טנא, ב' / א' / 56-59
102. רבין יצחק, הייתי מבני היורה, ד' / ח' / 19-20
103. רוטנברג אבנר, "35 במאי" מסיפור — למעשה, ע"מ / י"א / 21-23
104. רון צילה, "הביצה שהתחפשה" (מאת דן פגיס), ע"מ / ג' / 3-10
105. רון צילה, שירה וסיפור-אגדה לילד טעון-הטיפוח, ע"מ / י"ב / 11-19
106. רוקח אפרים, ניקוד ספרי-ילדים, ע"מ / ו' / 23-25
107. רות מרים, בעלי-חיים בספרות ילדים, ע"מ / א' / 18-26
108. רות מרים, סיפור שהמבוגרים לומדים ממנו והילדים מתחיים בו ("הדרקון בקופסת השעון" מאת מ' ג'ין קרייג), ב' / ה' / 47-49
109. רחמילבין רחל, חידון ספרים לעידוד הקריאה החופשית, מ' / ו' / 33-35
110. רימלט אילנה, הרחורים על ספרות, טלוויזיה והוראת ספרות, ע"מ / י"א / 3-9
111. שבייד סבינה, איורים לספרי-ילדים של ביאליק, ע"מ / ד' / 17-26
112. שבייד סבינה, "קטחחול וקטצהוב" (מאת לאו ליוני) — אמנות מופשטת לילדים, מ' / ט' / 35-38
113. שגב ליאורה, שיתוף תלמידים בקניית ספרים לספריית בית-הספר, מ' / י"ב / 37
114. שהילבן יוסף, "ועוד סיפורים בין אביב לענף" (מאת נתן יונתן), ב' / ג' / 54-55
115. שהילבן יוסף, יובל שנים של יצירה (ליון קיפניס), ד' / ו' / 30-31
116. שהילבן יוסף, "אינן סודות בשכונה" (מאת אוריאל אופק), ב' / ו' / 43-44
117. שור יצחק, קריאת-ספרים כמקצוע חובה בבית-הספר, מ' / י"ב / 34-35
118. שושן מיכל, "התן איתן והסרטן" (מאת עודד בורלא) — קריאה מונחית, מ' / ו' / 34-37
119. שטון מ' רות, הרגלי קריאה של ילדי כיתות ד' ו' בבתי-ספר באזור תליאביב, ע"מ / ג' / 21-25, 49
120. שמאלי אליעזר, שעות של קורת רוח, ד' / ח' / 14-17
121. שמאס אנטון, שלום זה דבר טוב ("השלום שלי" — ציורים ושירים של ילדי ישראל), ב' / י' / 41-43
122. שמש תמי, שיתוף תלמידים בקניית ספרים לספריית בית-הספר, מ' / י"ב / 37
123. שגהר עליזה, מעשיות בעלי-חיים — גירוי לקריאה, מ' / ד' / 38-42
124. שרף מיכל, דמות הקוף בשני סיפורי ילדים ("קופיקו" מאת תמר ברנשטיין-לור, "ג'ורג' הסקרן" מאת ריי, ע"מ / ו' / 16-22
125. תלמי אפרים, פרסים בספרותנו לילדים, ד' / ב' / 21-26

רשימת הספרים לפי שמות המחברים

1. אביצוק יעקב, מה סיפרו האנפות יורעאל, 1976, י" / י" / 45
2. אבן-שושן אברהם, מלון בית-הספר קרית-ספר, 1976, ר' / ר' / 50
3. ארמס ריצ'רד, גבעת ווטרשיפ זמורה, ביתן, מודן, 1976, י' / י' / 46
4. אופק אוריאל, אין סודות בשכונה ספרית פועלים, 1976, ה' / ה' / 52 ; ר' / ר' / 44-43
5. אופק אוריאל, בחיק הטבע עופר, 1976, ח' / ח' / 39-40
6. אופק אוריאל, השמש שלנו עופר, 1976, ח' / ח' / 39-40
7. אופק אוריאל, חמש דקות פחד ספרית פועלים, 1974, ג' / ג' / 57
8. אופק אוריאל וברטוב מרים, ילדה, חמור ואצבעות ספרית פועלים, 1975, ז' / ז' / 40
9. אופק אוריאל, עשן כיסה את הגולן מורח, 1975, ז' / ז' / 42
10. אופק אוריאל, צבעים צבעים עופר, 1976, ח' / ח' / 39-40
11. אורגד דורית, חברתי זהובת הנוצה הקה"מ, 1976, י"א / י"א / 51
12. אורגד דורית, ספינה רעועה הדר, 1975, ז' / ז' / 42
13. אורגד דורית, עמליה וג' שרברק, 1974, ב' / ב' / 50-51
14. אורמיאן דליה, דודלית הגועלית מסדה, 1975, ר' / ר' / 48-49
15. אורלב אורי, חיית החושך עם עובד, 1976, י"א / י"א / 55
16. אליצור רבקה, נחמד מכל ימים המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים, בגולה 1977, י"ב / י"ב / 38-40
17. אליצור רבקה, סוד כמוס לדובי מסדה, 1973, ב' / ב' / 48
18. אנדרס יצחק, סיפורי אלישיב ורשה, 1875, י"ב / י"ב / 8-10
19. אינציקלופדיה "אביב" מסדה, 1976, ר' / ר' / 51
20. אסימוב י', גדול ורחב הוא העולם מסדה, 1976, י"א / י"א / 57
21. אשל שרה, המטמון מימי מלחמת העצמאות ספרית פועלים, 1977, י"ב / י"ב / 44-45
22. בארט ג'ודי, טוב לחיות ערומות להיות הקיבוץ המאוחד, 1975, ז' / ז' / 41
23. בורלא עווד, אני כמעט גדול הקיבוץ המאוחד, 1975, ר' / ר' / 48
24. בורלא עווד, חם וקר ואביב עם עובד, 1975, ר' / ר' / 47
25. בורלא עווד, עצות טובות צ'ריקובר, 1975, ז' / ז' / 40
26. בורלא ע', שלוש ועוד כחול — התן איתן והסרטן עם עובד, 1972, ר' / ר' / 34-37
27. ביבר יהואש, ארבעה עכברונים עליונים ניצנים, 1976, ט' / ט' / 52
28. ביבר יהואש, דודי עקיבא ואני מסדה, 1971, י"א / י"א / 34
29. ביבר יהואש, עלילות סירת רימון עם עובד, 1974, ה' / ה' / 53
30. בירן דן, הקן השובב ספרית פועלים, 1975, ז' / ז' / 40-41
31. בלטמן רעיה, ניסן ורחמים משיכון ב' אחיעבר, 1974, ג' / ג' / 56 ; ר' / ר' / 45-46
32. בלטמן רעיה, במשפחה שלנו אחיעבר, 1975, ר' / ר' / 51
33. בךנתן יגאל, הפרש מן המדבר עם עובד, 1975, ה' / ה' / 52-53
34. בךישאול משה, העו הלבנה מסדה, 1973, ב' / ב' / 51 ; י"א / י"א / 32
35. בךישאול משה, רודפים אחריו יונתן הקיבוץ המאוחד, 1975, ה' / ה' / 51-52

36. בךישאור אברהם, שועלים בתרבות עם עובד, 1968, י"א / י"א / 36
37. בנימין הגית, כשאמא היתה קטנה דביר, 1976, י"א / י"א / 53
38. בנשלום שמואל, אתה חמור ספרית פועלים, 1976, ט' / ט' / 53
39. בצר עווד, הגשמים מגבול הצפון שרברק, 1952, ג' / ג' / 57
40. בצר עווד, לא בדרך המלך שרברק, 1973, א' / א' / 65
41. בר עמוס, סירת הנגב הקיבוץ המאוחד, 1976, ט' / ט' / 53-54
42. בר עמוס, עלילות תומרודנה הקיבוץ המאוחד, 1975, ה' / ה' / 51
43. בר עמוס, פורץ המחסומים שרברק, 1977, י"ב / י"ב / 45
44. בראמון דליה, מיומנה של לריסה כלבת הסן-ברנרד ספרית פועלים, 1975, ז' / ז' / 41
45. ברג בירן ולינדגון אסטריד, תעלוליו של אמיל עם עובד, 1976, ט' / ט' / 52-53
46. ברגמן חמר, המסע לגן השושנים מסדה, 1976, ט' / ט' / 52
47. ברוך עליזה, אגדות רחוקות עמיתו, 1975, ר' / ר' / 49-50
48. ברוך בתיה, פרס ראשון הקה"מ, 1975, ד' / ד' / 58 ; ה' / ה' / 45-46
49. ברטוב מרים ואופק אוריאל, ילדה, חמור ואצבעות ספרית פועלים, 1975, ז' / ז' / 40
50. ברנע נחום, צעירים בישראל גשר, 1975, ה' / ה' / 53
51. בשביס-זינגר יצחק, גדא וביש גדא או הלב הלבניא ספרית פועלים, 1973, ב' / ב' / 49
52. גבעתי רוני, ילדי הברכה הנסתרת מורח, 1975, ז' / ז' / 41
53. גוטמן נחום, כל הרוצה להיות רב-הובל יקרא מעשה זה הקיבוץ המאוחד, 1969, א' / א' / 64
54. גולדברג לאה, הגיבור החיובי (בתוך: "אפקים" כרך י"ב) ספרית פועלים, 1958, י"א / י"א / 29-30
55. גלבווע אמיר, איש המים של גילי ספרית פועלים, 1975, ר' / ר' / 47
56. דויל קונן, כלבם של בני באסקרוויל כתר, 1974, ב' / ב' / 51
57. דפוא דניאל, רובינון קרוון עם עובד, 1965, א' / א' / 46-53
58. דשא מיכאל, אילת וההכצלת יורעאל, 1975, ר' / ר' / 47-48
59. דשא מיכאל, התמריה והינשוף השחור מסדה, 1975, ה' / ה' / 52 ; ח' / ח' / 34-36
60. דשא מיכאל, מהומה בחצר יורעאל, 1977, י"ב / י"ב / 43
61. הברון רנה, מסע האריות עם עובד, 1973, י"א / י"א / 36
62. הופרט שמואל, אריות בירושלים מסדה, 1973, ב' / ב' / 50 ; ח' / ח' / 32-33 ; י"א / י"א / 34-33
63. הכהן דבורה, הפילת הילד עם עובד, 1976, י"א / י"א / 52
64. הלל ע', קול דודי שמחה הקיבוץ המאוחד, 1976, ט' / ט' / 53
65. הלל ע', שלום לך פרת משה רבנו עם עובד, 1977, י"ב / י"ב / 44
66. הראבן שולמית, אני אוהב להריח ספרית פועלים, 1976, ח' / ח' / 40
67. הראבן שולמית, עיר ימים רבים עם עובד, 1972, י"א / י"א / 35
68. הראל נירה, אחת שתיים בלבולים מסדה, 1976, י"ב, / י"ב, / 44
69. הרי מרים, בת ירושלים הקטנה א' לבינסון, 1975, י"א / י"א / 32
70. הריסון דוד, ספר סיפורי הענקים עם עובד, 1975, ר' / ר' / 48
71. הרשקוביץ טובה, האחוזת הקטנה גשר, 1974, ה' / ה' / 51
72. הרשקוביץ טובה, הגמד סיפורון וסבא אלכסנדר הקיבוץ המאוחד, 1976, ח' / ח' / 40
73. ואלאס לואיס, בך-חור יורעאל, 1974, ח' / ח' / 38
74. ואניקובסקי אווה, לגדולים הכל מותר בודפסט, 1965, ג' / ג' / 50-53
75. וולטר מריון, ענת ספרית פועלים, 1975, ד' / ד' / 57
76. וולטר מריון, עשה שלולית יותר גדולה, עשה תולעת קטנה ספרית פועלים, 1975, ד' / ד' / 57

- 141. סלע אורי, שירי שטות
כתר, 1977, / י"ב / 42
- 142. סמסונוב רמה, לא הספיקה לי היד
מסדה, 1976, / י"ב / 43
- 143. סנונית מיכל, אני ויואב מטיילים עכשיו
ספרית פועלים, 1976, / י' / 44
- 144. עבאסי מחמוד (תרגום), השלום שלי
ספרי סברה, / י' / 43-41
- 145. עבריהדני דפנה, הגברת צפרדע בוכה במקלחת
טרקלין-עקד, 1975, / ו' / 48
- 146. עומר דבורה, אמה עשרה
שרברק, 1975, / ח' / 38
- 147. עומר דבורה, אני אתגבר
שרברק, 1973, / ח' / 37
- 148. עומר דבורה, הבכור לבית אבי
עם עובד, 1967, / י"א / 34
- 149. עומר דבורה, הבריחה אל החופש
קרני, 1976, / י' / 46
- 150. עמיר-פינקרפלד אנדה, אני שר מאושר
מסדה, 1973, / ו' / 49
- 151. עפרי נעמי, הקוס פוקוס
עם עובד, 1974, / ה' / 52
- 152. עריידי נעים (תרגום), השלום שלי
ספרי סברה, / י' / 43-41
- 153. פגיס דן, הכיזה שהתחפש
עם עובד, 1973, / ג' / 10-3
- 154. פדר קרה, מר תפוחון ויוסיפון
עם עובד, 1975, / ה' / 50
- 155. פוקס נאוה, מה אומרות התמונות
רשפים, 1976, / ט' / 52
- 156. פורסברג ורה, סלימה הילדה מקשמיר
ספרית פועלים, 1974, / א' / 63
- 157. פורת אלישע, גונב הבנות
ספרית פועלים, 1976, / י"ב, / 44
- 158. פטריק גלוריה, הנה מה טוב לרוב
ניצנים, 1976, / ח' / 39
- 159. פלד פ', החמור יק
עמיחי, 1975, / ו' / 49
- 160. פרח פנחס, לא נודעו עקבותיהם
הקיבוץ המאוחד, 1974, / ג' / 58
- 161. פרנקל נעמי, רחלי והאישון
עם עובד, 1975, / י' / 39-40, 43
- 162. קדישאי מיה, דגי בבית-חולים
אות פו, 1974, / ד' / 58

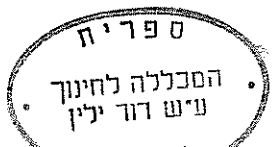
- 119. לינדגרן אסטרוד וברג ביוון, תעלוליו של אמיל
עם עובד, 1976, / ט' / 53-52
- 120. ליר אדוארד, כמה טוב להכיר את מר ליר
טרקלין-עקד, 1975, / ו' / 49
- 121. לרמן ישראל, המכונת של ירון
שרברק, 1973, / א' / 64
- 122. מאיר גולדה, בית אבי
הקיבוץ המאוחד, 1972, / ב' / 46-47, 55
- 123. מאיר מירה, אני אוהב לצייר
ספרית הפועלים, 1973, / א' / 63
- 124. מאיר מירה, מעשה שהיה כך היה
הקיבוץ המאוחד, 1975, / ה' / 51
- 125. מגן רבקה, לוחמים מספרים
מלוא, 1974, / ב' / 51
- 126. מואט פרלי, יידיי הזאבים
עם עובד, 1975, / ז' / 42; / ט' / 39-40
- 127. מולודובסקי קדיה, פתחו את השער - הילדה אילת
הקיבוץ המאוחד, 1966, / ג' / 11-20, 35
- 128. מיכאלים מרים, אני עפרה מקבוצת סנונית
ספרית פועלים, 1976, / י"א / 55
- 129. מיליציה מתייה, סתי הנער מגדות-הנילוס
עמיחי, 1975, / ו' / 49
- 130. מירקין דן, צבע בא לעולם
תמוז, 1976, / י"א / 52
- 131. מנור אוהד, מעשה בעכבר שלא רצה להיות עכבר
מסדה, 1976, / י"ב / 42
- 132. מנור משה, פרקי הסידות
גשר, 1975, / ה' / 53
- 133. נאור מרדכי, התבר'ה הטובים חוורים
מערכות, 1974, / ג' / 56
- 134. נווה אברהם, רם רימון ותעלולים המון
עמיחי, 1976, / ח' / 40-41
- 135. סארטר ז"פ, המלים
ספרית פועלים, 1966, / ח' / 26-27
- 136. סגל יוכבד, כה עשו חכמינו (כרך ג')
מורשת, 1976, / י"א / 43-47
- 137. סטיבנסון ר"ל, אי המטמון
כתר, 1974, / ג' / 57
- 138. סטרוד עליוה, צמד חמד
מסדה, 1973, / ב' / 49
- 139. סטרנג הרברט, גלגולי חיים
עמיחי, 1976, / י"א / 54
- 140. סלע אורי, יפתח המלוכלך
ליין אפשטיין, 1975, / ה' / 51

- 98. טנא בנימין, בצילו של עץ הערמון
ספרית פועלים, 1973, / א' / 56-64, 59
- 99. טנא בנימין, קורות כיתה אחת
עם עובד, 1976, / ח' / 41; / ט' / 49-51
- 100. טנאי שלמה, שני אוזים שובבים
עופר, 1975, / ה' / 50
- 101. טרויפולסקי ג', בים הלבן - האוון השחורה
מסדה, 1974, / ד' / 58
- 102. טשרנוביץ-אבידר ימימה, מגדלים בירושלים
מסדה, 1968, / י"א / 36
- 103. יגר עדנה ומשה, המסע אל השמש ועוד סיפורים
ניצנים, 1976, / י"א / 54
- 104. יונתן נתן, ועוד סיפורים בין אביב לענן
ספרית פועלים, 1971, / ג' / 54-55
- 105. יוספסברג ברוך, מסיפוריו של דוד ורמש
אה, 1975, / ד' / 58
- 106. יוספסברג ברוך, ועוד מתעלוליו של דוד ורמש
אה, 1976, / י"א / 55
- 107. יוהר ס', ברגלים יחפות
תרשיש, 1959, / ו' / 32-33
- 108. יוהר ס', תפו ופווה
ספרית פועלים, 1976, / ח' / 40
- 109. ילן-שטקליס מרים, דני גיבור
גשר, 1974, / ח' / 51
- 110. ינאית בן-צבי רחל, עם הילדים בחזית
מסדה, 1975, / ד' / 58
- 111. יפה עמנואל, מיקי מהו ואליהו
רשפים, 1974, / ב' / 49-50
- 112. כהן שלומית, ענן על חוט
תמוז, 1976, / י"א / 52
- 113. לויין שלום, ילדתי
דביר, תרצ"ה, / י' / 32
- 114. לינדון ג'ק, קול קדומים - אודיסאה בצפון
כתר, 1975, / ג' / 58
- 115. ליבמן אירנה, פיקי זה אני
עמיחי, 1976, / י' / 45; / י"א / 48-50
- 116. ליבנה צבי, משה
עמיחי, 1977, / י"ב / 45
- 117. ליוני לאו, קטכול וקטצהוב
הקה"מ, 1975, / ח' / 39; / ט' / 35-38
- 118. לינדגרן אסטרוד, ילד ושמו אמיל
עם עובד, 1976, / ט' / 53

- 77. ויגודסקי סטניסלב, ביקרה אצלי ג'ירפה
ספרית פועלים, 1973, / א' / 63
- 78. וישניצר נעמי, חרוז כחול של מול
ספרית פועלים, 1973, / ג' / 57
- 79. וישניצר נעמי, ילדה שגולה
הקיבוץ המאוחד, 1976, / ח' / 41
- 80. וייט אליין ב', חוות הקסמים
זמורה, ביתן, מודן, 1977, / י"ב / 40-41
- 81. זן לואיק הוגו, סולו, סיפורת של
כלבת-בר אפריקאית
עם עובד, 1976, / י"א / 55-54
- 82. וקסלר ארתור, יידיי מלך ירושלים
מסדה, 1976, / י' / 45-46; / י"א / 38-41
- 83. ורן ז'ילי, עשרים אלף מיל מתחת למים
כתר, 1977, / י"ב / 45
- 84. זאב, אבא של חמר
גשר, 1975, / ה' / 51
- 85. זייד אלכסנדר, לפנות בוקר
עם עובד, 1976, / ט' / 54; / ז' / 37-39
- 86. זרחי נורית, הנמר שמתחת למיטה
מסדה, 1976, / י"ב / 43
- 87. חביב יפרת, הזקן שהדליק מדורות
ספרית פועלים, 1973, / א' / 65
- 88. חביב יפרת, בן השולטן
מזרחי, 1975, / ז' / 41-42
- 89. חולבסקי שלום, עיר ויער במצור
מורשת, 1973, / א' / 59-62, 64-65; / ז' / 28-29
- 90. חנני יוסף, יוסי מבקש סיפור
עופר, 1975, / ו' / 50
- 91. חנני יוסף, יש לי יידי
עופר, 1976, / י"א / 44
- 92. חנני יוסף, רחוק מהבית רחוק מהרחוב
עופר, 1975, / ב' / 50
- 93. חצרוני אריה, רועה ולוחם
נימון, 1975, / ו' / 50
- 94. טויון מרק, בן המלך והעני
יורעאל, 1975, / ח' / 37-38
- 95. טויון מרק, הקלברי פין
יורעאל, 1975, / ד' / 50-52
- 96. טויון מרק, מסע תענוגות לארץ הקודש
ב' לבינסון, 1972, / י"א / 34-35
- 97. טולקין ג'ר'ר, ההוביט
זמורה, ביתן, מודן, 1976, / י"א / 55, 57

ה ת ו כ ן

עינון ומחקר	
3	השירה לילד בגיל שלפני הקריאה — גרשון ברגסון
12	שירים ראשונים לילדי ישראל — ד"ר אוריאל אופק
21	"שלום לך פרת משה רבנו" לע. הלל — דרכי היווצרות ההומור בשירים האבסורדיים — גליה שיפמן
דמויות	
25	סופרים שהלכו לעולמם — רבקה אהרון, יצחק ספיבק — ד"ר אוריאל אופק
מיתודה	
28	שירת ילדים בעקבות שירה לילדים — צילה רון
36	הוראת שירה לילדים — נילי לוצקי
43	קריאת-ספרים — חובה — (המשך הדיון)
46	א. לחנך לקריאה ולא להטיל חובת קריאה — אורי בלום
	ב. איך לא להגיב? — ד"ר אסתר טרסיגיא
ביקורת	
49	"הצב של אורן" מאת מירה מאיר — אלכס זהבי
50	"סופת הגליל" מאת יהואש ביבר — אלכס זהבי
ממדף הספרים	
52	סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות
משוט בעולם	
55	מפתח לחוברות אייב
56	המשתתפים בחוברת

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

Vol. IV, No. 1 (13)
18 King David St.

September 1977
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

Poetry for Children of the Pre-Reading Age	Gershon Bergson	3
First Poems for Jewish Children	Dr. Uriel Ofek	12
"Hello, Ladybug" by O. Hillel — On Humour in Nonsense Rhymes	Galia Shifman	21

Personalities

Rivkah Aharon, (deceased) Poetess and Authoress	Dr. Uriel Ofek	25
Yitzhak Spivak, (deceased) Autor and Educator		

Methodology

Children's Poems as Influenced by Poetry for Children	Tsila Ron	28
Methods of teaching Poetry	Nili Lutzki	36
Extensive Reading as a Compulsory School Subject — Reactions to E. Ben-Shalom's Article:		
1. Education to Reading rather than Compulsory Reading	U. Bloom	43
2. "How could I not react?"	Dr. Esther Tarsi	46

Reviews

"Oren's Turtle" by Mira Meir	Alex Zehavi	49
"Storm of Galilee" by Yehoash Bieber	Alex Zehavi	50

From the Bookshelf

An Annotated List for the Lower, Middle and Upper Grades	52
--	----

Around the World

The International Catalogue of Children's Prize Books	55
The Polish Museum of Children's Literature	

Index to Issues 1-12 (1975-1977)

1. Articles (according to alphabetical list of their authors)	
2. Book Reviews (according to alphabetical list of their authors)	56